

OSMANLI DEVLETİ'NDE GAYRİMÜSLİM MEKTEPLER YARARINA DÜZENLENEN MEKTEP BALOLARI (1880-1908)

Ertan Gökmen*

Öz

İslam hukuku çerçevesinde Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan gayrimüslimler istedikleri dini ve mezhebi seçmekte özgür olup dinlerinin gereklerini yerine getirmede serbestti. Millet sistemine göre teşkilatlandırılan gayrimüslimler cemaat mahkemelerinde kendi hukuklarına göre yargılanma hakkına sahipti. Islahat Fermanına kadar yeni kilise ve mektep yapmada ve mevcut olanları tamir etmede idari izin almaları gerekirken bahsedilen ferman sonrasında mektep, hastane ve kilise inşasında daha serbest hâle gelmişlerdir. Gayrimüslim mektepleri hayırsever bir kişi, ahali, vakıf veya kiliseler tarafından inşa ediliyor ve bunlar tarafından destekleniyordu. Mekteplere kaydolun talebelerden de belli miktarda ücret alınmıyordu. Tüm bu gelirlere rağmen bazen mekteplerin gelirleri giderlerine yetmiyordu. Böyle bir durumla karşılaştığında 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren mektep açıklarını kapatmak ve mektepler için gelir kaynağı oluşturmak için piyangolar çekilmeye ve balolar tertip edilmeye başlanmıştır. 1880'li yıllardan II. Meşrutiyet dönemine kadar gayrimüslim mektepleri yararına düzenlenen baloların tertibi için bazı prosedürlerin yerine getirilmesi gerekiyordu. Böyle bir organizasyon tertip etmek isteyen mektep idarelerinin ve mütevellilerinin neler yapması gerektiği, balo tertiplerinde karşılaşılan problemler, hangi

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Yunussemre-Manisa/Türkiye, ertan.gokmen@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9189-9960.

mekteplerin nerelerde balo tertip ettikleri arşiv belgeleri çerçevesinde farklı başlıklar altında çalışmada ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mektep, Gayrimüslim, Balo, Tiyatro, Osmanlı, Eğlence, Batılılaşma.

School Balls Organized for the Benefit of Non-Muslim Schools in Ottoman Empire (1880-1908)

Abstract

Within the framework of Islamic law, non-Muslims living under the Ottoman Empire were free to choose the religion and sect they wanted and were free to fulfill the requirements of their religion. Non-Muslims organized according to the nation system had the right to be tried according to their own law in community courts. In addition, until the Reform Edict, they were required to obtain administrative permission to build new churches and schools and to repair existing ones, but after the mentioned edict, they became freer in the construction of schools, hospitals and churches. Non-Muslim schools were built and supported by a charitable person, community, foundation or churches. A certain amount of fee was also collected from students enrolled in schools. Despite all this income, sometimes the schools' income was not enough to cover their expenses. When such a situation was encountered, since the last quarter of the 19th century, lotteries began to be drawn and balls were organized to close school deficits and create a source of income for schools. From the 1880s to until the II. Constitutional Monarchy, some procedures had to be fulfilled for the organization of balls organized for the benefit of non-Muslim schools. What school administrations and trustees who want to organize such an organization should do, the problems encountered in prom organizations, which schools organize proms and where, are discussed under different headings within the framework of archive documents.

Keywords: School, Non-Muslim, Ball, Theater, Ottoman, Entertainment, Westernization.

Giriş

Bu çalışmanın amacı 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin İstanbul'da ve taşrada sahip oldukları mekteplerin ihtiyaçlarını karşılamak veya yenilerini yapmak amacıyla büyük bir kısmı İstanbul'da gerçekleştirilen *mektepe balolarını* ele almaktır. Mektep baloları konusuna "Osmanlı

Devleti'nde Balo Adabı ve Sefaret Baloları" isimli bir makalede¹ bir sayfalık bilgi verilmiş; bunların tertip tarzları, yasal prosedürler, hangi cemaatlerin nerede, patrikhanenin, Maarif Nezaretinin, Şehremanetinin ve Zaptiye Nezaretinin bu husustaki işlevlerine, balo tertipleri sırasında yaşanan usulsüz durumlara dair bilgi verilmemiştir. Bu çalışma sadece mektep baloları odaklı olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, Avrupalı tarz bir yaşantının gayrimüslim mekteplerde nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

17. ve 18. yüzyıllardaki askerî yenilgiler karşısında Osmanlı devlet adamları Avrupa devletlerindeki üstünlüğün sebeplerini öğrenmek için Lale Devri'nde geçici, III. Selim döneminde kalıcı olmak üzere belli başlı ülkelere elçiler göndermişler ve elçilerden bu ülkelerdeki gelişmelerin sebeplerini ortaya koyan sefaretnameler sunmalarını istemişlerdir.² 1768-1774 yılları arasında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı devletin güçsüzlüğünü iyice ortaya koymuştur. III. Selim askeriyeyi de içine alan çok yönlü bir ıslahat hareketi olan Nizam-ı Cedid'i başlatmış ancak bu çalışmalar onun öldürülmesi ile sonuçsuz kalmıştır. Yerine geçen II. Mahmud 1826 sonrasında onun faaliyetlerini daha da ileriye götüren çalışmalar yapmış ve Batı'yı kendine model almıştır. Onun döneminde genel olarak Frenk usulü denen yenilikler, askeri ıslahat dışında sosyal alanı kapsar şekilde daha da geniş tutulmuştur.³ Osmanlı Devleti, III. Selim dönemine kadar Batı'dan önce serbest kültür değişimleri ile basit teknikler ve teknoloji aktarımı yapmış ancak daha sonraki dönemlerde Batı'nın üstünlüğü karşısında teknik acizlik ve Batı'yı anlayamamaktan doğan çaresizlik içinde yöneticilerde, bürokratlarda ve aydınlarda Frenklere aşırı hayranlık başlamış ve ne olursa olsun onlara benzeme duygusu oluşmaya başlamıştır. II. Mahmud döneminde Batı kültürünün bazı kurumları zorunlu olarak alınırken bazı yaşam tarzları âdetleri de beraberinde kabul edilmiştir.⁴ II. Mahmud'un giyim kuşamda, musikide, resimde ve eğlence anlayışında yapmış olduğu yenilikler Türk insanının gündelik yaşamında Frenk usulünde değişiklikler meydana getirmiştir.⁵

¹ İlyas Ak-Baha H. Öztunç, "Osmanlı Devleti'nde Balo ve Sefaret Baloları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXVIII/1, 2023, Ak-Öztunç, *agm.*, s. 17.

² Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 47-218.

³ Tuncer Baykara, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve XIX. Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992, s. 4-6.

⁴ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleri ile Osmanlı Âdâb-ı Osmaniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 383, 384.

⁵ Ekrem Işın, "19. YY'da Modernleşme ve Gündelik Hayat" *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 548-554; İlbeyi Özer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyal Yaşam", *Türkler*, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 153-161; Fatma Tunç Yaşar, *Alafranga Halleri Geç Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret*, Küre Yayınları, İstanbul, 2016 Baykara, *age.*, s. 51-71.

19. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı şehirlerinde eski yaşam tarzına ait yerler *yavaş yavaş* yerini Avrupalı hayat tarzının yaşandığı mekanlara bırakmıştır. Bu anlamda Osmanlı toplumu kafe, otel, gazino, lokanta, bar, pastane gibi mekânlarla tanışmıştır. Bu yerlerde geleneksel oyunlardan olan dama, satranç ve tavla yerine bilardo, poker, iskambil gibi kumar oyunları oynanmaya; votka, şampanya, bira, likör ve kokteyl gibi içkiler tüketilmeye başlanmıştır. Belirtilen bu mekânlar daha çok İstanbul'da medeniyet adası kabul edilen Pera, Beyoğlu ve Galata gibi semtlerde bulunuyor, belirtilen hayat tarzı yoğun olarak buralarda yaşanıyordu.⁶ Tasvir-i Efkâr gazetesinin 1867 yılına ait haberlerinde Beyoğlu'nda, Gedikpaşa'da Şehzadebaşı'nda, Divanyolu'nda, Direklerarası'nda bulunan tiyatro, gazino ve kahvehanelerde Avrupalı tarzda opera, pandomim, komedy, vodvil, ayak oyunları ve raks gösterileri tertip edileceğinin duyurulması Frenk tarzı eğlencelerin toplum hayatına girdiğini göstermektedir.⁷

Batılı hayat tarzının bir yansıması olarak eğlenceler de değişmiştir. Bu anlamda balo, toplumu oluşturan belli zümreler arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. İtalyanca bir kelime olan balo (Ballo) bir kişi veya kutlanacak bir olay şerefine veya sadece eğlenmek için düzenlenen danslı ve resmî giyimli gece toplantısına denilmektedir.⁸ Ballo kelimesinden bozma Boloz ise İtalyanca oyun yeri ve oyun için oluşturulan topluluk manasına gelmektedir.⁹

Balolar kapalı mekanlarda icra edilebildiği gibi açık alanlarda ve bahçelerde de tertip edilebilmektedir. Balonun, kır balosu, mezuniyet balosu, maskeli balo, kıyafet balosu, sefaret balosu, resmi balo ve çocuk balosu gibi çeşitleri bulunmaktadır.¹⁰ Osmanlı padişahlarından III. Selim *balonun* adını duymuş ve başmimarı ressam Melling'e bunun ne olduğunu sormuş ve onun ayarlaması ile sarayda bir balo izlemiştir.¹¹ II. Mahmud devrinde 4 Kasım 1829 tarihinde İngiltere Büyükelçiliği ev sahipliğinde Blonde Firkateyni'nde tertip edilen baloya II. Mahmud durumun uygun olmadığını bahane ederek katılmamış ise de devlet adamlarının katılmasına müsaade etmiştir. Türkler bu baloda medeniyet alanında aleni içki içmek, kumar oynamak ve kadınlarla dans etmek gibi üç etkili adım atmışlardır.

⁶ Sevde Harmandar, "19. Yüzyılda İstanbul'da Değişen Eğlence Anlayışı ve Yeni Eğlence Mekanları" *Etüt Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 117-118; Baykara, *age.*, s. 23-24.

⁷ Necdet Hayta, *Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 278-281.

⁸ İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2011, s. 111.

⁹ Reşat Ekrem Koçu-Mehmet Ali Akbay, "Boloz", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1960, s. 2066.

¹⁰ Selahattin Çitçi, *Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller (1881-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 167.

¹¹ Z. Melek, "İngiliz Elçisinin Verdiği Balo" *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 29, 1952, s. 1467-1468.

Baloya katılan genç bir Fransız kadın, Türk devlet adamlarının balodaki davranışlarına bakarak; Türklerin reforma bitirmeleri gereken yerden başladıklarını, belirtmiştir. Balo bu tarihe kadar Frenklerin kendi aralarında tertip ettikleri bir eğlence iken bu tarihten sonra Türklerin de eğlencesi hâline gelmiştir.¹²

Osmanlı toplumunda kadın ve erkeklerin birlikte oldukları eğlenceler şer'i kurallar gereği icra edilemezdi. 20. yüzyıl başlarında bile kadınlar eşleri ile lokanta ve gazinolara gidemezlerdi. Kadınlar tramvay ve vapurlarda kendilerine ait perde çekili yerlerde otururlardı. Spor etkinlikleri kapalı mekanlarda yapılırdı. Konferanslar ve konserler kadınlı erkekli salonlarda yapılmazdı. Kadınların üniversitelere gitmeleri bile I. Dünya Savaşı yıllarında mümkün olmuş, onlara perde arkasından ders anlatılmış veya onlara ayrı dersler verilmiştir.¹³

Kadın ve erkeklerin bir arada bulunduğu içkili ve danslı bir eğlenceye dair Osmanlı Devleti tarafından verilen ilk resmî balo II. Mahmud'un emri ile 1833 yılında o gün için Osmanlı'nın en büyük gemisi olan ve Kasımpaşa'da Tersane-i Amire Divanhanesi önüne demirlemiş bulunan üç ambarlı Mahmudiye gemisinde elçiler ve başta sadrazam olmak üzere vükela şerefine verilmiştir.¹⁴ Sultan Abdülmecid 1 Şubat 1856 tarihinde İngiliz elçisinin, 4 Şubat 1856'da Fransa elçisinin verdiği balolara katılmıştır. Yabancı ülke elçiliklerinin tertip ettikleri baloların sayısında 19. yüzyılın ikinci yarısında artış gözlenmiştir. Yabancı elçiliklerin himayesinde gerçekleşen bu baloların amaçlarından biri temsil ettikleri ülkelerin güçlerini ortaya koymak, diğeri ise gayrimüslim tebaa üzerinde koruyuculuk hakkına sahip olduklarını göstermektir.¹⁵

Avrupalı yaşam tarzının bir yansıması olan balolar çeşitli vesileler ile düzenlenebiliyordu. Balolar siyasi amaçlarla sefaretlerce düzenlediği gibi cemiyetler, göçmenler, fakirler, yaşlılar, mektepler, hastaneler, padişahın doğum günü gibi değişik vesilelerle tertip edilebiliyordu.¹⁶ Gazetelere yapılacak olan balo, konser ve tiyatro etkinlikleri için ilanlar veriliyordu. Mesela Tanin gazetesinin 6 Eylül 1908 tarihli sayısında “*Balo, Tiyatro ve Konserler*” başlığı altında hasılatı yangın felaketine uğrayanlara verilmek üzere 29 Ağustos Cuma akşamı Harbiye Meydanı'nda konser verileceği ve *Vatan Tiyatrosu* oynanacağı duyuruluyor ve biletlerin hangi

¹² Baykara, *age.*, s. 71.

¹³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 437.

¹⁴ Yunus İnce, “II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/2, 2017, s. 441-443; *Vak'ani'vis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, Yeni Yazıya Aktaran: Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 773; Reşat Ekrem Koçu-Mehmet Ali Akbay, “Balo”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1960, s. 2060; Melek, *agm.*, s. 1467-1468.

¹⁵ Ak-Öztunç, *agm.*, s. 6, 15, 21; Cevdet Küçük, “Abdülmecid”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 261.

¹⁶ Ak-Öztunç, *agm.*, s. 15.

dükkanlardan temin edileceği bildiriliyordu.¹⁷ Servet-i Fünun'un 17 Şubat 1900 tarihli sayısında geliri fakirlere ait olmak üzere Oniyon Fransız Balosu'nun bu seneki müsamerelerde birinciliği aldığı, başarının sadece eğlenmekle kalmadığı, her biri birer ikişer liraya satılan biletlerden 1500 lira elde edildiği ve bu paranın şiddetli kışta muhtaç olanlara tahsis edileceği bildirilmiştir.¹⁸ Büyükada'da da 29 Ağustos 1908 tarihinde geliri iane-i milliye ait olmak üzere Çakamo Otelinde bir balo tertip edilmiş ve baloya gelenler otelin salonunu ve terasını doldurmuşlardır.¹⁹

Belirtilen amaçlarla yapılan bu balolara bilet ile girilmekteydi. Müzik, dans, kumar ve içki bu tür baloların vazgeçilmeziydi. Bu balolarda kadril, vals ve polka türü danslar yapılmaktaydı. Balolar II. Meşrutiyet'e kadar yabancı elçiliklerde, azınlıkların yaşadıkları yerlerde, yabancı gemilerde ve zırlıklarda tertip edilir ve bunlara belirli bir zümre katılırdı.²⁰ Servet-i Fünun'un 23 Şubat 1899 tarihli nüshasında *Karnaval* başlığı altında karnavallarla, maskeli ve maskesiz baloların tarihsel geçmişine dair bilgiler verilmiştir.²¹

İstanbul'un işgal yıllarında ve mütareke döneminde balolar yaygınlaşmaya başlamıştır. Resmî baloların tertip edilmesi ve halkın bunlara iştirakinin sağlanması ise Cumhuriyet Dönemi ile olmuştur. Baloyu medenileşme projesi olarak gören cumhuriyet münevverleri ve devlet adamları çağdaşlaşmak için balo tertiplerini teşvik etmişlerdir.²² Osmanlının son dönemlerinde kültürel çalışmalar kapsamında Türk Ocağı'nda, Tayyare Cemiyeti'nde ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin şubesi bulunan vilayetlerde balolar tertip edilmiştir.²³

Yöntem

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti tebaası Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerine ait mektepler yararına 1880-1908 yılları arasında düzenlenen balolar ele alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel analiz metodu kullanılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda konu yazılı belgeler üzerinden ele alınmıştır. Belgeler, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilmiştir. Arşivde taramalar, "Mektep, Balo, Rum, Ermeni, Yahudi ve Musevi" kelimeleri kullanılarak yapılmış, mektep balolarının farklı yönlerini ele alan belgeler kronolojik

¹⁷ *Tanin*, 24 Ağustos 1324, No: 37, s. 4.

¹⁸ *Servet-i Fünun*, 5 Şubat 1315, No: 362, s. 370.

¹⁹ *Tanin*, 16 Ağustos 1324, No: 29, s. 4.

²⁰ Çitçi, *agt.*, s. 167-168.

²¹ *Servet-i Fünun*, 11 Şubat 1314, No. 415, s. 391-392.

²² Çitçi, *agt.*, s. 167.

²³ Kudret Emiroğlu, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Dost Kitapevi, Ankara, 2001, s. 44; "Hilal-i Ahmer Balosu", *Sebilürreşad*, Yıl 28 Ağustos 1340, C. 24, Aded 616, s. 250-252; "Türk Ocağı Balolardan, Konserlerden ne Hayır Bekliyor?", *Sebilürreşad*, 24 Temmuz 1340, C. 24, Sayı 609, s. 170-171.

olarak tasnif edilmiş, belgelerin içeriği ikinci el kaynaklar da kullanılarak metin oluşturulmuştur. Çalışma konusu ile ilgili süreli yayınlarda da bilgi bulunabileceği düşünülmüş; İkdam, Tanin, Servet-i Fünun gibi incelenen dönemde yayınlanmış gazetelerde balo tertiplerinin nasıl ele alındığı bazı örneklerle ortaya konulmuştur. Konuya giriş mahiyetinde Osmanlı toplumuna Avrupalı yaşam tarzının hangi dönemden itibaren girdiği, bu yaşam tarzının hangi gerekçelerle benimsendiği, Osmanlı'da balo geleneğinin nasıl başladığı, bunun Osmanlı devlet adamları ve toplum tarafından nasıl karşılandığı çalışmanın giriş kısmında kısaca verilmeye çalışılmıştır. Arşiv belgelerindeki bilgiler ve inceleme eserlerinde konuya dair destekleyici malumatlar kullanılarak balo tertiplerinin amacı, baloların nerelerde icra edildiği, balo tertibine dair alınacak ruhsat için isteklilerin ve kamu kurumlarının yapması gerekenler, balo tertibi konularına patrikhanenin ne zaman müdahil olduğu, balolar sırasında hükümet ve devlet aleyhine bir faaliyet yapıp yapılmadığı, II. Meşrutiyet döneminde mektep bahçelerinde balo tertiplerinin yasaklanması konuları ayrı başlıklar hâlinde ele alınmıştır.

1. Osmanlı Gayrimüslim Mektepleri ve Bu Mekteplerde Balo Tertipleri

Islahat Fermanı'nda maarife dair yer alan hükümler, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına ihtiyaç duydukları her tür eğitim kurumunu açmada serbest olduklarını belirtiyordu. Fermanın sağladığı özgürlük ortamından istifade eden azınlıklar ve yabancılar Osmanlı Devleti'nde pek çok mektep açmışlardır. Bu mekteplerin bir kısmı ruhsatlı bir kısmı da ruhsatsız olarak faaliyet gösteriyordu.²⁴ Islahat Fermanı yanında 1862 tarihli Rum Patrikhanesi Nizamnamesi gereğince halkın temsil edildiği sivil meclisler ve *sylogos* adı verilen gönüllü kültür cemiyetleri vasıtası ile İstanbul'da, Anadolu'da ve Balkanlar'da Rumlar bir çok okul açmışlardır. Mektep açılmasında önemli vazife gören gönüllü Rum cemiyetleri arasında 1861

²⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, 12. Baskı, Pegem Akademi, 2008, s. 173-176, 242; Osmanlı'da gayrimüslimlerin eğitimi üzerine yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi için bkz. Kenan Macitoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, S. 12, 2008, s. 181-205; Azınlıkların ve yabancıların açacakları mekteplere nasıl ruhsat alacakları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Haydaroğlu, "Osmanlı Devleti'nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, C. 25, S. 39, s. 152-153.

yılında kurulan Dersaadet Cemiyet-i Edebiyesi²⁵ ile Atina’da kurulan Şark Küçük Asya Kültür Cemiyeti bulunmaktadır.²⁶

Rumlar yanında Ermeniler de kültür cemiyetleri olan *İngerutyunlar* vasıtası ile Ermeniler arasında mektepleri yaygınlaştırmışlardır. Bu cemiyetler arasında 1849 yılında kurulan Araradyan İngeretyun Cemiyeti, Nersesyan Ermeni Eğitim Cemiyeti, Senekerim Eğitim Cemiyeti, Yardımcı Eğitim Cemiyeti, Okumaseverler Cemiyeti, Ermeni Kıraatperverler Cemiyeti, Sahakyan Ermeni Öğrencileri Birliği, Okulsever Ermeni Kadınları Cemiyeti, Andznever Eğitim Cemiyeti, Şark Okul Cemiyeti yer alıyordu. Yahudiler için de 1860 yılında Paris’te kurulan Alliance Israélite Universelle adlı cemiyet vasıtası ile Musevilerin yaşadıkları Osmanlı şehirlerinde birçok mektep açılmıştır.²⁷

1869 yılında, İstanbul’da bulunan ve taşrada kurulması düşünülen okulların tamamını kapsayacak şekilde bir nizamname yayınlanmıştır. Bu Nizamname taşrada maarif idareleri teşkil edilmesini öngörüyordu. Bu kanun bir anlamda Fransız eğitim bakanı Jean Victor Duruy’un etkisi ile hazırlanmıştır.²⁸ 1869 yılında yayınlanan ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesi diye bilinen bu nizamnamede Müslümanların ve gayrimüslimlerin açacakları mekteplere dair hükümler bulunmaktaydı. Nizamnameye göre Osmanlı tebaası Müslim ve gayrimüslim ahali ile yabancılar ücretli veya ücretsiz olmak üzere hususi mektepler açabileceklerdi. Bu mekteplerin masrafları ya kurucuları tarafından ya da bağlı oldukları vakıflar tarafından karşılanacaktı. Buralarda görev yapacak öğretmenlerin ellerinde Maarif Nezaretinden veya mahalli maarif idarelerinden verilmiş diploma olması şarttı. Yine bu okullarda adaba ve politikaya aykırı ders okutulması yasaktı. Bunun için okutulacak derslere ait kitapların Maarif Nezaretince veya mahalli maarif idarelerince tasdik edilmesi gerekiyordu. Belirtilen bu üç şart yerine getirilmedikçe mekteplerin açılmasına ruhsat verilmeyecekti.²⁹ Hükümet, nizamnamede belirtilen hususlara uygun mektep kurulup kurulmadığını ve belirlenen müfredatın uygulanıp uygulanmadığını gönderdiği müfettişler vasıtası ile denetlemeye çalışırdı. Bu anlamda yabancılar ve gayrimüslimlere ait mektepleri denetlemek için Mekâtib-i

²⁵ Cemiyetin kuruluşu ve faaliyetleri için bkz. Haris Eksertoğlu, *Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912*, Çev. Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.

²⁶ Ayşe Aksu, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık ve Yabancı Okulları”, *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, Ed. Mustafa Gündüz, 4. Baskı, İstanbul, 2020, s. 203-204.

²⁷ Aksu, *agm.*, s. 205-206, 209-210.

²⁸ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İslamlaşma, Otokerasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 118-119.

²⁹ Mahmud Cevat İbnü’ş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilat ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Târîhi*, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, 2001, s. 445.

Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği kurulmuştur. Bu müfettişler ilk zamanlarda gayrimüslimlerden seçilmiş iken daha sonra Müslümanlardan seçilmiştir.³⁰

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin beşinci bölümünde mekteplerin mali bakımından nasıl finanse edileceğine dair bilgiler verilmiştir. Bu bölümde maarife ait gelirlerin devlet tahsisatından, ahalinin vereceği yıllık ianelerden, vakıf tahsisatlarından, müteferrik ianelerden, sultaniye ve idadiye talebelerinden alınacak ücretlerden ve para cezalarından oluşacağı belirtilmiştir. Vilayetlerdeki rüştiye ve idadiye bütçeleri için her cemaatin hissesine düşecek iane miktarının Şura-yı Devlet onayı sonrasında mahallî mal sandıklarına teslim edileceği belirtilmiştir. Hazineden ve ahalden toplanacak ianelerden gelecek tahsisat Müslüman ve gayrimüslim cemaat için ayrılacak ve dağıtım bu cemaatlara ait mektep sayıları dikkate alınarak yapılacaktır. Sıbyan mekteplerinin öğretmen maaşları ve diğer masrafları cemaatler tarafından ödeneceğinden her sıbyan mektebine gerek eşya ve erzak gerekse nakit olarak verilecek tahsisatın bir yıllığı mahalline göre altı yüz kuruş ile dokuz yüz kuruş arasında olacaktır.³¹ 1848 tarihinden itibaren taşrada rüştiye mekteplerini yaygınlaştırmak için kapatılan medrese binaları kullanılmış, elverişli sıbyan mektepleri rüştiyelere dönüştürülmeye, devlete ait yapılar ile asgari dört odası bulunan evler kiralanmaya veya satın alınmaya çalışılmıştır. Yeni bir bina yapılması, mali külfet getirdiğinden son çare olarak düşünülmüştür. Bir diğer çözüm yolu da *Tam Rüştiyeler* yerine daha az ücret ödenen ve yerel ulemeden seçilen muallim-i şânî ile kapıcının hizmet verdiği *Nim Rüştiyelerin* açılmasıdır. Bu rüştiyeler Maarif-i Umumiye Nizamnamesindeki şartları sağladıkları takdirde tam rüştiyelere dönüştürülüyordu.³²

Gayrimüslim cemaat mekteplerinin gelirlerinin büyük bölümünü mektep kurucularının kişisel servetleri ve vakıfların mekteplere ayırdıkları fonlar oluşturuyordu. Bunun yanında kiliselerin sahip olduğu gayrimenkullerden elde edilen gelirler, cemaate bağlı kişilerin yaptığı gayrimenkul bağışları, nakdi yardımlar, kiliseler için ödenen aidatlar, sosyal amaçlı düzenlenen etkinliklerden elde edilen gelirler ve talebeden alınan aidatlar da mekteplerin gelirleri arasındaydı.³³ Yabancılar tarafından inşa edilen mekteplerin gelirleri de tabii oldukları devletlerden, vakıflardan, kiliselerden, malzeme satışlarından, balo ve diploma törenler için

³⁰ Benjamin C. Fortna, *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, Çev. Pelin Sıral, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 127-128.

³¹ Mahmud Cevat, age., s. 457-459.

³² Ercan Uyanık, "Tanzimat Döneminde Modern Eğitimin Yaygınlaştırılması Yolunda Pratik Bir Çözüm: Yarı(m) Rüştiyeler, *Tarih Dergisi*, S. 49, 2009/1, 2010, s. 99, s. 104-107.

³³ Tuğrul Özcan, *Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 44.

satılan bilet paralarından, şahısların yaptığı bağışlardan, öğrenci harçlarından ve Osmanlı Devleti'nin vermeyi taahhüt ettiği paralardan oluşuyordu.³⁴

Yukarıda belirtilen gelir kaynaklarının yetmediği durumlarda mektepler için kaynak oluşturmak amacıyla piyango çekilişleri,³⁵ balo tertipleri ve sergiler düzenlenmiştir. Çalışmaya konusu olan ve 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlayan *mektep baloları* da okulların bütçe açıklarını kapatmak için başvurulan yöntemlerdendi. Arşiv vesikalarında balolar için verilen ruhsatlara bakılırsa bunların 19 yüzyıl sonlarından itibaren tertip edilmeye başlandığını söylemek mümkündür. Bu balolara dair ilk kayıtlar 1881 yılından itibaren görülmeye başlamaktadır. 13 Ocak 1881 tarihli bir kayda göre Vidin Rüştüye Mektebi bir Bulgar mektebine dönüştürülmüş ve burada Osmanlı aleyhine balo tertip edilmiştir.³⁶ Baloya dair erken tarihli bir başka dilekçeye göre de 17 Eylül 1881 tarihinde Büyükkada'da Rum Sıbyan Mektepleri yararına bir balo verileceği belirtilmiştir.³⁷ Bu yıldan başlayarak 1908 yılına kadar büyük kısmı İstanbul'da olmak üzere gayrimüslim mektepleri yararına balolar düzenlenmiştir.

2. Balo Tertip Eden Gayrimüslim Mektepleri

Balo tertiplerinin büyük kısmı İstanbul'da bulunan Rum ve Ermeni mektepleri adına gerçekleştirilmiştir. İstanbul'dakiler dışında adalarda ve Anadolu'nun bazı şehirlerinde bulunan gayrimüslim mektepleri adına da balolar tertip edilmiştir. Farklı Hristiyan mezheplerine ait bu mekteplerin bir kısmı erkeklere bir kısmı da kızlara aitti. Bazen hangi cinse ait olduğu belirtilmeyen mektepler için de balolar düzenlenmiştir. Arşiv belgelerine yansıyan ve adına balo düzenlenen mektepler şunlardır: Büyükkada Rum Mektebi,³⁸ Edirne Kaleiçi Rum Mektebi,³⁹ Galata Rum Mektebi,⁴⁰ Beyoğlu Sinpa Katolik Mektebi,⁴¹ Makriköy Rum Mektepleri,⁴² Kadıköy Rum Mektebi,⁴³ Tatavla Rum Mektebi,⁴⁴ Çengelköy Rum Mektepleri,⁴⁵ Heybeliada Rum Mektepleri,⁴⁶ Kuzguncuk Rum Mektebi,⁴⁷

³⁴ Haydaroğlu, *age.*, s. 153.

³⁵ Emine Gümüşsoy, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Gayrimüslim Mektepleri Yararına Düzenlenen Piyangolar", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, 2021, s. 178-204.

³⁶ BOA.HR.SFR.04., 323/7.

³⁷ BOA.Y.MTV., 7/30.

³⁸ BOA.Y.MTV., 7/30.

³⁹ BOA.DH.MKT., 1496/59.

⁴⁰ BOA.İ.DH., 1115/87210.

⁴¹ BOA.HH.İ., 223/29.

⁴² BOA.MKT., 1775/96; 1809/50.

⁴³ BOA.MF.MKT., 159/45.

⁴⁴ BOA.MF.MKT., 159/91.

⁴⁵ BOA.MF.MKT., 159/101.

Balat Rum Mektebi,⁴⁸ Beşiktaş Rum Mektebi,⁴⁹ Ayvansaray Rum Mektebi,⁵⁰ Arnavutköy Rum Mektebi,⁵¹ Fener Rum Mektebi,⁵² Yeniköy Rum Mektebi,⁵³ Samatya Rum Mektebi,⁵⁴ Hasköy Rum Mektebi,⁵⁵ Atık Mustafapaşa Rum Mektebi,⁵⁶ Pangaltı Katolik Kız Mektebi,⁵⁷ Pendik Köyü Ortodoks Mektebi,⁵⁸ Sakız Adası Rum Mektepleri,⁵⁹ Fener Rum Mektebi,⁶⁰ Langa-i Kebir Rum Mektebi,⁶¹ İstanköy Adası İncirli nahiyesi Menderek Köyü Rum Mektebi,⁶² Çatalca Rum Mektebi,⁶³ Kartal'a bağlı Maltepe Köyü Rum Mektebi,⁶⁴ Konya vilayeti Niğde sancağı Arabsun kazası Sinason Rum Mektebi,⁶⁵ Paşabahçe Rum Mektebi⁶⁶ ve Eğrikapı Rum Mektebi.⁶⁷

Rumlara ait mektepler dışında nerede olduğu belirtilmemiş Ermeni mektep ve hastaneleri,⁶⁸ Ortaköy Ermeni Kız Mektebi,⁶⁹ taşradaki Ermeni mektepleri,⁷⁰ Gedikpaşa İspantaryan Ermeni Mektebi,⁷¹ Pangaltı Ermeni Katolik Mektebi⁷² ve yabancı devletlere ait mekteplerden Beyoğlu Yunan Katolik Mektebi yararına da balo düzenlenmiştir.⁷³ Sayıca fazla olmasa da bazı Musevi mektepleri için de balo

⁴⁶ BOA.MF.MKT., 106/37.

⁴⁷ BOA.MF.MKT., 242/16.

⁴⁸ BOA.MF.MKT., 245/39.

⁴⁹ BOA.MF.MKT., 250/46.

⁵⁰ BOA.MF.MKT., 297/88.

⁵¹ BOA.MF.MKT., 300/59.

⁵² BOA.MF.MKT., 300/60.

⁵³ BOA.MF.MKT., 301/11.

⁵⁴ BOA.MF.MKT., 304/59.

⁵⁵ BOA.MF.MKT., 432/6.

⁵⁶ BOA.MF.MKT., 433/45.

⁵⁷ BOA.MF.MKT., 436/52.

⁵⁸ BOA.MF.MKT., 434/48.

⁵⁹ BOA.MF.MKT., 486/5.

⁶⁰ BOA.MF.MKT., 597/29.

⁶¹ BOA.MF.MKT., 602/35.

⁶² BOA.MF.MKT., 622/65.

⁶³ BOA.HH.İ., 154/48.

⁶⁴ BOA.MF.MKT., 788/9.

⁶⁵ BOA.MF.MKT., 898/59.

⁶⁶ BOA.MF.MKT., 1026/58.

⁶⁷ BOA.MF.MKT., 1040/56.

⁶⁸ BOA.Y.PRK.AZJ., 2/20.

⁶⁹ BOA.MF.MKT., 160/92.

⁷⁰ BOA.BEO., 359/26916.

⁷¹ BOA.MF.MKT., 202/32.

⁷² BOA.MF.MKT., 484/39.

⁷³ BOA.MF.MKT., 749/21.

tertip edilmiştir. Bunlar arasında nerede olduğu belirtilmemiş Musevi mektepleri,⁷⁴ Haydarpaşa Osmanağa mahallesindeki Musevi Mektebi bulunmaktadır.⁷⁵ Tanin gazetesinin 2 Eylül 1908 tarihli sayısında “*Tiyatrolar ve Balolar*” başlığı altında Kuzguncuk’ta Alyans İsrailit Mektebi yararına pazar günü Fenerbahçe’de Belova Otel’inde bir balo verileceği ve Şirket-i Hayriye Vapurlarının hangi saatlerde nerelere uğrayacağı bildirilmiştir.⁷⁶

Balo tertipleyen mektepler arasında bir tane de Müslümanlara ait mektep bulunmaktadır. Kale-i Sultani İdadisi’nin üst katında hasılatı Kale-i Sultani’de bulunan Müslüman erkek ve kız iptidai mekteplerine harcanmak üzere bir balo tertip edilmesine izin verildiğine dair 25 Aralık 1894 tarihinde Maarif Nezaretinden Biga Mutasarrıflığına yazı gönderilmiştir.⁷⁷ Bunun dışında Müslüman mekteplerinde düzenlenmiş bir baloya rastlanmamıştır.

3. Mektep Balolarının Gerçekleştirildiği Mekânlar

İhtiyaçlarını karşılamak için balo tertip eden mektepler bu faaliyetlerini değişik mekânlarda icra etmişlerdir. Bu mekânlar arasında tiyatrolar, mektep salonları, kiraathaneler, gazinolar, oteller, belediyelere ait bahçeler, dernek ve cemiyetlere ait salonlar bulunmaktadır. Bu mekanlar daha çok yabancıların ve Osmanlı tebaasından gayrimüslimlerin yaşadığı Galata ve Beyoğlu semtlerinde bulunurdu. Galata’da sık sık tertip edilen balolara zamanla Müslüman erkekler yanında kadınlar da iştirak etmeye başlamıştır.⁷⁸

Balolardan bir kısmı kışlık ve yazlık tiyatrolarda ve özel tiyatro salonlarında yapılmıştır. Mesela Musevi mektepleri,⁷⁹ Tatavla’da bulunan kız ve erkek Rum mektepleri,⁸⁰ Çengelköy’deki üç Rum mektebi,⁸¹ taşradaki Ermeni sıbyan mektepleri⁸² yararına verilen balolar Tepebaşı Belediye Tiyatrosu’nda; Haydarpaşa Osmanağa mahallesindeki Musevi mektebi balosu Kadıköy’deki kışlık tiyatrodaki;⁸³ Kadıköy Rum mektepleri balosu Cafer Ağa Mahallesi Bahariye Sokak’taki Kışlık Tiyatro’da,⁸⁴ Arnavutköy Rum mektepleri balosu Arnavutköy Tiyatrosu’nda,⁸⁵

⁷⁴ BOA.MF.İBT., 289/98.

⁷⁵ BOA.MF.MKT., 350/27.

⁷⁶ *Tanin*, 20 Ağustos 1324, No. 33, s. 4.

⁷⁷ BOA.MF.MKT., 241/11.

⁷⁸ Kader Kırmacı, *İkdam Gazetesine Göre Galata’da Asayiş Sorunları (1894-1900)*, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002, s. 4.

⁷⁹ BOA.MF.İBT., 289/98.

⁸⁰ BOA.MF.MKT., 159/91.

⁸¹ BOA.MF.MKT., 159/101.

⁸² BOA.MF.MKT., 244/48.

⁸³ BOA.MF.MKT., 350/27.

⁸⁴ BOA.MF.MKT., 595/35

Konya vilayeti Niğde sancağına bağlı Arabsun kazası Sinason Köyü Rum mektepleri balosu Beyoğlu Odeon Tiyatrosu'nda⁸⁶ icra edilmiştir. Gazete okuyucularına bazı otellerde gerçekleştirilecek baloların duyuları yapıyordu. Mesela Servet-i Fünun gazetesinde Odeon Otelinde Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü 24 Şubat 1898'de⁸⁷ ve 25 Ocak 1902'de maskeli maskesiz balo tertip edileceği belirtilip fiyatı zikredilmiştir.⁸⁸ Mektepler yararına balo dışında tiyatro gösterileri de yapıyordu. İkdam gazetesinin 27 Şubat 1899 tarihli sayısında Nevşehir kasabası Rum mektepleri yararına her sene olduğu gibi bu sene de Maarif Nezaretinin izniyle Şubat'ın 21. günü gündüz saat altıda Beyoğlu'ndaki Odeon Otelinde Matmazel Katrina Varoni idaresinde Rum Dram Kumpanyası tarafından bir perde dramın gösteriye konulacağı duyurulmuştur.⁸⁹

Mekteplerde uygun salon olması hâlinde buralarda da balolar yapıyordu. Mesela Gedikpaşa İspartanyan Ermeni Mektebi balosu Kumkapı'daki sıbyan mektebi salonunda,⁹⁰ Balat'ta Aya İstirati Kilisesi'ne bağlı Rum Kız ve Erkek Mektepleri balosu ilgili mektebin salonunda icra edilmiştir.⁹¹

Bazen kıraathanelerde de balolar yapılmıştır. Balat'taki Rum Fukara Mektebi balosu Fener'deki Rum kıraathanesinde⁹² gerçekleştirilmiştir. Gazinolar da balo yapılan yerler arasındadır. Bu anlamda, Atik Mustafapaşa Mahallesi'ndeki Rum mektepleri⁹³ ve Ayvansaray'daki Rum Mektebi balosu⁹⁴ Fener'de Kılburnu Gazinosu'nda icra edilmiştir.

Bazı mektepler balolarını otellerde yapmışlardır. Mesela, Pangaltı'daki Ermeni Katolik Mektebi balosu Perapalas Otelinde,⁹⁵ Kuzguncuk İlyanıs Kız Mektebi balosu⁹⁶ ile Kuzguncuk Musevi mektepleri balosu⁹⁷ Kadıköy Fenerbahçe'deki Belevü Otelinde, Heybeliada Rum mektepleri balosu Halki Palas Otelinde,⁹⁸ Kuzguncuk'taki Musevi Mektebi balosu Tarabya Sümer Palas Otel'de,⁹⁹

⁸⁵ BOA.MF.MKT., 599/33.

⁸⁶ BOA.MF.MKT., 898/37.

⁸⁷ *Servet-i Fünun*, 12 Şubat 1313, No: 363, s, 199.

⁸⁸ *İkdam*, 15 Şevval 1319/25 Ocak 1902, s. 3; 25 Kanun-ı Sani 1317/25 Ocak 1902, s. 4.

⁸⁹ *İkdam*, 15 Şubat 1314, s. 3.

⁹⁰ BOA.MF.MKT., 232/32.

⁹¹ BOA.MF.MKT., 435/1.

⁹² BOA.MF.MKT., 245/39.

⁹³ BOA.MF.MKT., 433/45.

⁹⁴ BOA.MF.MKT., 768/1.

⁹⁵ BOA.MF.MKT., 484/39.

⁹⁶ BOA.MF.MKT., 632/5.

⁹⁷ BOA.ZB.81/80.

⁹⁸ BOA.MF.MKT., 798/22.

⁹⁹ BOA.MF.MKT., 994/67.

Büyükkada Rum Eytam Mektebi balosu İmperyal Otel'de,¹⁰⁰ Paşabahçe Rum Kız ve Erkek İptidai Mektepleri balosu Andon Hacı Panabolos Otelinde¹⁰¹ yapılmıştır.

Kapalı alanlar dışında belediyelere ait bahçelerde de balolar yapıldığı oluyordu. Mesela, Tarlabası'nda Yunan ve Fransa sefirleri himayesinde Sympnia Yunan Katolik Mektebi balosu Altıncı Belediye Dairesi Bahçesi'nde¹⁰² gerçekleştirilmiştir.

Cemiyetlere ait salonlar da mektep balolarının icra edildiği yerler arasındadır. Patrikhane'ye bağlı Fener'deki Rum mektepleri balosu Yenikapı'da Meyhosi isimli cemiyete ait salonda,¹⁰³ Beşiktaş'taki Rum Mektepleri balosu Leski isimli cemiyetin binasında¹⁰⁴ icra edilmiştir. Bu örnekler mektep idarecilerinin ve mütevellilerinin uygun gördükleri ve izin alabildikleri yerlerde balo tertip ettiklerini göstermektedir.

4. Mekteplerde Balo Tertibine İzin Verilmesinin Şartları

Mekteplerde balo tertip edilebilmesi için bazı işlemlerin yerine getirilmesi gerekiyordu. Bu işlemler arasında Maarif Nezaretine dilekçe ile müracaat edilmesi, mekteplerin ruhsatlı olması, balo tertibinde bir mahzur olup olmadığına dair Şehremaneti ve Zaptiye Nezaretince araştırma yapılması, mekteplerin geçen yıla ait gelir ve gider pusulalarını beyan etmeleri, balolar için nezaretin verdiği sayıda bilet basılması, balo icra edilecek mekânın fen memurları tarafından incelenmesi, balo salonlarında devleti temsilen bir memurun bulundurulması, balo tertipleri esnasında piyangoya konulacak eşyaların cinsinin ve kıymetinin nezarete bildirilmesi bulunuyordu. Belirtilen bu hususlara dair işlemlerin nasıl yerine getirildiği aşağıdaki başlıklarda belirtilmiştir.

4.1. Dilekçe ile Müracaat

Mektepleri yararına balo tertip etmek isteyenler Maarif Nezaretine verdikleri dilekçelerde mekteplerinin adını ve nerede bulunduğunu, neden balo tertip etmek istediklerini, baloyu nerede ve ne zaman gerçekleştireceklerini ve balo için varsa özel taleplerini belirtiyorlardı. Bu dilekçeleri; mektebin bulunduğu yerin ahalişi, mektep mütevellisi, bir cemiyet veya mektep müdürü verebiliyordu.

Ahali adına 17 Eylül 1881 tarihinde Bahriye Nezaretine verilen dilekçede, Büyükkada'da bulunan sıbyan mektebi gelirlerinin masraflarına yetmediği ve birçok borcu bulunduğu, muallim maaşlarının zamanında ödenemediği, bu yüzden mektebin kapandığı ve birçok çocuğun eğitim ve terbiyeden mahrum kaldığı ifade edilmiştir. Dilekçede, mektebin açılmasını sağlamak için bir balo tertibine karar

¹⁰⁰ BOA.MF.MKT., 1018/72.

¹⁰¹ BOA.MF.MKT., 1026/58.

¹⁰² BOA.MF.MKT., 594/6.

¹⁰³ BOA.MF.MKT., 597/29.

¹⁰⁴ BOA.MF.MKT., 602/47.

verildiği, baloyu daha renkli ve çekici hâle getirmek için askerî musiki bandosunun hususi bir vapur ile balonun yapılacağı günde adaya gönderilmesi istenmiştir. Bu taleple ilgili olarak 21 Eylül 1881 tarihinde padişaha sunulan tezkirede baloda saz terennümü için benzeri törenlerde yapıldığı gibi bir musiki bandosu gönderilmesi için izin istenmiştir.¹⁰⁵

Balolar genellikle mekteplerin eksiklerini kapatmak için yapıyordu. Ancak bazen mektep inşası için de balo tertip edilmek istendiği oluyordu. Mesela, 28 Şubat 1883 tarihinde Cemiyet-i Muallimin-i Ermeniyân tarafından Divan-ı Hümayun Tercümanlığına verilen dilekçede, Ermeni cemaatinin dul çocuklarının eğitimi için adı geçen cemiyet tarafından mektep inşasının düşünüldüğü ve geliri sadece bu mektepte okuyacak çocukların işesine harcanmak üzere bir balo tertip edilmesi düşünüldüğü belirtilerek gerekli iznin verilmesi istenmiştir.¹⁰⁶

Mektep müdürleri yanında mahalle halkından bazı kişilerin de balo için verilen dilekçelerde imzaları bulunuyordu. 25 Aralık 1901 tarihli dilekçe çok imzalı olup bu dilekçede mektep müdürü dışında mahalle halkından beş kişinin adı bulunmaktadır. Bu kişiler Lonca'da bulunan Rum Mektebi ihtiyaçları için Fener'deki Kılburnu Gazinosu'nda bir balo tertip etmeyi ve bu sırada piyango çekilişi yapmayı düşündüklerini belirtmişlerdir.¹⁰⁷

1 Aralık 1892 tarihinde Maarif Nezaretine verilen dilekçede ise Galata'da bulunan erkek ve kız Rum mekteplerinin ihtiyacını karşılamak için her sene olduğu gibi bu sene de bir balo tertip edileceği ve bu balonun Beyoğlu Tepebaşı Belediye Bahçesi Tiyatrosu'nda karnavalın son cumartesi günü akşamı icra edilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiş ve buna izin verilmesi istenmiştir. İcra edilecek balo ile ilgili olarak Şehremanetine bir mahzur olup olmadığına dair 11 Ocak 1893 tarihinde yazı gönderilmiş ve bir mahsur olmadığından 7 Şubat 1893 tarihinde balo icrasına ruhsat verilmiştir.¹⁰⁸

Bazı mekteplerin balo verme geleneğini her sene devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Dahiliye Nezaretinden Şehremanetine gönderilen 21 Ocak 1893 tarihli bir yazıda Bakırköy Rum mektepleri yararına “geçen senelerde olduğu gibi” bu sene de bir balo tertip edileceğine ve bunun için izin istendiğine dair Küçükçekmece Kaymakamlığından yazı gönderildiği belirtilmiştir.¹⁰⁹

Mektep İane Komisyonları da balo tertibi için müracaatta bulunabiliyorlardı. 28 Ocak 1893 tarihinde Maarif Nezaretinden Şehremanetine gönderilen yazıda Tatavla'da bulunan erkek ve kızlara mahsus üç mektep yararına Beyoğlu Paşabahçe'deki tiyatro salonunda bir balo tertibine ruhsat verilmesine dair Mektep

¹⁰⁵ BOA.Y.MTV., 7/30.

¹⁰⁶ BOA.Y.PRK.A., 3/65.

¹⁰⁷ BOA.MF.MKT., 602/9.

¹⁰⁸ BOA.MF.MKT., 160/65.

¹⁰⁹ BOA. DH.MKT., 2044/48.

İane Komisyonu'nun isteği Rum Patrikliğine ait tahrir ile bildirilmiş olup belirtilen yer ve zamanda balonun icrasında bir mahzur olup olmadığının bildirilmesi istenmiştir.¹¹⁰ Mektep yararına balo tertip etmek isteyenler bu faaliyetlerini nerede ve ne zaman yapılacağını belirtmek zorunda idiler.

4.2. Balo Tertip Edecek Mektebin Ruhsata Bağlı Olması

Bir mektep yararına balo tertip edilmesine izin verilmesinin en önemli şartlarından biri o mektebin ruhsata bağlı olması idi. Ruhsata bağlı olmayan mekteplerin balo tertiplerine izin verilmiyordu. Ruhsatları olmadığı hâlde balo tertip etmek isteyen mektepler bulunabiliyordu. Bu tür talepler daha çok taşradaki Ermeni mektepleri yararına düzenlenecek balolar için yapılmıştır. Bu şekildeki mektepler için Meclis-i Vükela kararı ile balo tertibi için ruhsat verildiği vakidir. Mesela taşradaki ruhsatsız Ermeni sıbyan mekteplerinde balo tertibi için patrikhane tarafından balo mevsimi geçmek üzere olduğu beyanıyla ruhsat verilmesi için tahrir verilmiştir. Konu, Maarif Nezaretinin yetkisini aştığından Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve 16 Aralık 1894 tarihli yazı ile bu mekteplere balo için ruhsatın verilmesi ve gelecek seneye kadar bu mekteplerin kaydının yapılması istenmiştir.¹¹¹ Konu ile ilgili olarak 19 Şubat 1894 tarihinde Maarif Nezaretinden sadarete gönderilen yazıda da taşradaki ruhsatsız mekteplerin ihtiyacı için balo tertibine geçen sene olduğu gibi bu sene de izin verilmesi istenmiş ancak mekteplerin bir sene geçmesine rağmen kitaplarının incelemesi tamamlanmadığından ruhsata bağlanamadığı ifade edilmiş ve bu şartlarda balo için izin verilir verilmeyeceği sorulmuştur. Konu ile ilgili olarak sadareten Maarif Nezaretine gönderilen 28 Şubat 1894 tarihli yazıda ruhsata bağlanma işlemi tamamlanmadan mekteplerde balo tertibine izin verilmemesi istenmiştir.¹¹²

Maarif Nezareti ruhsata bağlanmadan Ermeni mektepleri için balo tertibine izin verilmemesini istemiş ise de Ermeni Patriği 13 Aralık 1894 tarihinde sadarete verdiği tahrirle taşradaki ruhsatsız mekteplerin ihtiyacı için mevsimi geçmeden balo tertibi için izin istemiştir. Babıalı de bu istek üzerine Maarif, Zaptiye ve Şehremanetine gönderdiği yazı ile taşradaki ruhsatsız Ermeni sıbyan mektepleri yararına balo tertip edilmesine Meclis-i Vükela kararı ile izin verildiğini belirtmiştir.¹¹³

Balo tertip edecek mekteplerin ruhsata bağlı olması yanında balo tertip edecek ve piyango keşidesi gerçekleştirecek cemiyetlerin de Cemiyetler Kanununa göre kurulmuş olması gerekiyordu. 19 Aralık 1912 tarihli Basra Maarif Müdürü tarafından Maarif Nezaretine gönderilen yazıda, mekteplerin tesisi ve açılması için

¹¹⁰ BOA.MF.MKT., 159/91.

¹¹¹ BOA.MV., 82/99.

¹¹² BOA.BEO., 364/27232.

¹¹³ BOA.BOE., 541/40561.

toplanacak ianeler hakkında yapılacak muameleye dair bilgi istenmiştir.¹¹⁴ Konu ile ilgili olarak Maarif Nezaretinden Basra Maarif Müdürlüğüne gönderilen yazıda resmî ruhsata bağlı olup da geliri giderini karşılamayan hususi mektepler yararına balo, tiyatro ve benzeri oyun icra edilmesi ve kız mektepleri için kız öğrencilerin el işlerinden ibaret olan eşyalar piyangoya konulmak istendiğinde piyango biletleri bedelinin piyangoya konulan eşyaların dört katına denk olabileceği belirtilmiştir. Bunun yanında balo tertip edecek ve eşya piyangosu çekecek cemiyetlerin kanun gereğince hükümet tarafından tasdik edildiğini gösteren bir ilmühaberi bulundurmaları gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁵

4.3. Balo İçin Şehremaneti ve Zabıtaca Mahzur Olup Olmadığına Dair Araştırma Yapılması

Gayrimüslim mektepleri yararına düzenlenen baloların kamu güvenliği açısından bir risk oluşturup oluşturmadığı, balonun tertip edileceği mekanın baloya katılacak kişileri içine alacak büyüklükte ve sağlamlıkta bulunup bulunmadığı, Osmanlı Devleti aleyhine veya başka bir ülke lehine bir faaliyet yürütülüp yürütülmediği, ne kadar bilet satıldığı ve ne kadarının satılmadığı, mükerrer balo tertip edilip edilmediği belediye yetkilileri ve zabıta görevlilerince denetleniyordu. Belgelerdeki bilgilerde bu balolarda ne tür faaliyet gerçekleştirildiği belirtilmese de bunun müzikli ve danslı eğlence ve bazen de piyango keşidesi yapılan etkinlikler olduğunu göstermektedir.

Mektepler yararına düzenlenecek balolar için ruhsat verilmezden ve biletlerin basımından önce güvenlik açısından bir mahzur olup olmadığına dair Şehremaneti ve Zaptiye Nezaretince inceleme yapılması ve bir mahsur olmadığının nezarete bildirilmesi gerekiyordu.

Bu hususla ilgili olarak Maarif Nezaretine gönderilen 17 Mart 1892 tarihli yazıda Rum mektepleri yararına düzenlenecek tiyatro veya balo için nezaretçe izin verilmesinin padişah emri olduğu, bu gibi faaliyetlerde bir mahzur olup olmadığının zabıtaca tahkikat yapıldıktan sonra gerekli iznin verilmesinin inzibatça daha uygun olduğu belirtilmektedir.¹¹⁶

Ortaköy'de Ermeni Kilisesi bitişiğindeki Ermeni Kız Mektebi yararına 18 Şubat 1893 tarihinde, belirtilen mektebin salonunda bir balo tertip edilmesi için 25 Aralık 1892 tarihinde izin istenmiş ve bununla ilgili olarak Şehremaneti ve Zaptiye Nezaretinden bir mahzur olmadığına dair yazı gelmesi üzerine balo için ruhsat verilmiştir.¹¹⁷

Balo yapılmasında güvenlik noktasından bir mahsur olup olmadığına dair inceleme yapıldığı gibi balo yapılacak binanın sağlam ve balo için elverişli olmasına

¹¹⁴ BOA.MF.İBT., 412/53.

¹¹⁵ BOA.MF.İBT., 412/53.

¹¹⁶ BOA.DH.MKT., 1819/69.

¹¹⁷ BOA.MF.MKT., 160/92.

da önem veriliyordu. Binaları bu yönden belediyelerin fen memurları inceliyorlardı. Mesela Kuzguncuk'ta İcadiye Caddesi'nde bulunan Rum erkek ve kız mektepleri yararına adı geçen mektep salonunda bir balo icrasında bir mahzur olup olmadığı hususunda Maarif Nezaretinden Şehremanetine 29 Aralık 1894 tarihinde tezkire gönderilmiştir. Bu tezkireye cevaben Şehremanetinden 24 Ocak 1895 tarihinde Maarif Nezaretine yazı gönderilmiş ve mektep salonu ile ilgili olarak fen memurlarına yaptırılan tahkikata göre bir mahzur olmadığı belirtilmiştir.¹¹⁸

4.4. Mekteplerin Geçen Yıla Ait Gelir ve Giderlerine Ait Hesap Pusulalarını Beyan Etmeleri

Mektep idarelerinin veya mütevellilerinin balo tertibine dair ruhsat almaları için geçen yıla ait mektebin gelir ve giderlerini gösteren bir pusulayı nezarete sunmaları gerekiyordu. Nezarete sunulan bu pusulalar ile mektebin gerçekte bir balo tertibine ihtiyacı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılıyordu.

Bu pusulalardaki gelir ve giderlerle ilgili olarak Hasköy'de Piri Paşa Caddesi'nde Musevi Şule-i Maarif İptidaiye ve Rüştüye Mektebi yararına balo düzenlenmesi için mektep müdürü tarafından 31 Ocak 1895 tarihinde Maarif Nezaretine verilen dilekçede sadık Musevi tebaası çocuklarına Arapça lisanını öğretmek için bir mektep kurulduğu, bu mektepte 200'e yakın çocuğun ücretsiz okuduğu, bunlara kitap ve defterlerin ücretsiz verildiği ancak mektep gelirlerinin giderlerine yetmediği belirtilerek bir balo tertip edilmesi için 1.000 kuruşluk bilet basılmasına ve 10 Mart 1895 tarihinde Hasköy'deki Frisko Efendi idaresindeki mektepte bir balo tertip edilmesine izin istenmiştir. Balo için izin talep edilen mektebin 8 Ocak 1895 tarihli hesap pusulasında mektep gelir ve giderleri şu şekilde belirtilmiştir: Mektep gelirleri Hahamhane tarafından verilen aylık 3.000, Alyans İane Şirketi tarafından verilen aylık 250, mektep talebeleri ücreti olarak 1000 lira olmak üzere toplam 4.250 liradır. Giderler ise müdür ve riyaziye muallimi maaşı 800, ders nazırı ve Arabî ve Farişî muallimleri maaşı 450, kadın Arabî muallimi 500, kavaid ve hüsn-i hat muallimi 300, lisan-ı Osmanî muallimi 250, Fransızca muallimi 320, Fransızca iptidai muallimi 240, İbranî muallimi 380, iptidai İbranî muallimi 300, İbranî ilm-i fıkıh muallimi 300, haham mesleğine dahil olacak talebe maaşları 550, hademe maaşı 250, fakir öğrencilerin ihtiyaçları için 250 ve değişik masraflar için 100 lira olmak üzere toplam 4.990 liradır. Bu rakamlara göre toplam masraf 4.990, toplam gelir 4.250, aylık açık 740, bir yıllık mektep açığı 8.880, eski hesaptan ders nazırının alacağı 1.053, eski hesaptan Fransızca mualliminin alacağı 800 liradır. Dilekçenin verildiği tarih itibarıyla mektebin toplam açığı 10.733 liradır.¹¹⁹

11 Mayıs 1893 tarihinde Galata Erkek ve Kız Mektepleri müdürleri tarafından Maarif Nezaretine verilen dilekçede, Rum mektepleri yararına olmak üzere 18 Şubat 1893 tarihinde Beyoğlu'nda Tepebaşı isimli yerde icra edilmiş olan

¹¹⁸ BOA.MF.MKT., 242/16.

¹¹⁹ BOA.MF.MKT., 250/13.

balodan 395 Osmanlı lirası ve piyangodan 36 Osmanlı lirası olmak üzere toplam 431 lira toplandığı, bunun 80 lirasının balo masrafı olarak harcandığı, geri kalan 351 liranın mekteplere sarf edildiği belirtilmiştir.¹²⁰ Belirtilen Rum mekteplerinin 1893 yılına ait giderleri 119.640 lira müdür ve muallime ücreti, 5.000 lira tamirat bedeli, 2.000 lira sigorta bedeli ve 6.000 lira odun ve kömür parası olmak üzere toplam 132.640 liradır. Mektebin gelirleri ise Panakiya Kilisesi'nden 24.000, Aya Nikola Kilisesi'nden 24.000, Aya Yani Kilisesi'nden 360, Hiristo Kilisesi'nden 20.000, çocukların mekteplere girişleri sırasında alınan 20.000 ve geçen sene verilen balodan elde edilen 32.400 lira olmak üzere toplam 124.000 liradır.¹²¹ Tatavla'da bulunan Rum Mektebi'ne ait gelir ve giderler de benzer kalemlerden oluşmaktadır.¹²² Mekteplere ait gelir gider pusulalarından mektep gelirlerinin; bağlı oldukları kilise aidatlarından, yardımsever şirketlerden ve mektep öğrencilerinden alınan paralardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

4.5. Balo Biletlerinin Basılması

Mektepler yararına balo tertip etmek isteyenler nezarete verdikleri dilekçede ne kadarlık kaç adet bilet basılmasını istediklerini belirtmek zorundaydılar. Biletlerin fazla basılması veya sahte olması haksız kazanç elde edilmesi anlamına geliyordu. Bu şekilde bilet basıldığı tespit edildiğinde hükümet duruma müdahale ediyor, haksız elde edilen paraya ve sahte biletlere el koyuyordu.

Basılacak biletler ve bunların miktarı ile ilgili olarak Heybeliada Rum Mektebi mütevellileri tarafından 30 Temmuz 1893 tarihinde mektep hocalarıyla kız ve erkek çocukların zaruri masrafları için her sene olduğu gibi 300 adet yarımşar liralık bilet basılması ve 20 Ağustos 1893 tarihinde ilgili mektepte balo yapılması için ruhsatname istenmiş ve bu hususta bir mahzur olup olmadığına dair bilgi almak için 9 Ağustos 1893 tarihinde Şehremanetine yazı gönderilmiştir.¹²³

Ruhsatı olmadığı hâlde biletleri basılan balonun engellenmesi ve bu yolda ne yapılması gerektiği Mandıraki Köyü Rum Mektebi yararına düzenlenmek istenen baloya dair belgelerde ortaya konmuştur. Konu ile ilgili olarak Zaptiye Nezaretine gönderilen bir tezkireye göre Mandıraki Köyü Rum Mektebi yararına 29 Aralık 1901'de Pazar gecesi Almanya Cemiyeti himayesinde Beyoğlu Jurnal Sokak'taki 24 numaralı salonda balo tertip edileceğine ve giriş için onar kuruşluk bilet dağıtılacağına dair haber alınmıştır. Bunun üzerine belirtilen biletlerden 302 numaralı olanı ele geçirilmiştir. Bilet tetkik edildiğinde biletin Lefler Matbaası'nda basıldığı ve köy adına cemiyetçe düzenlenecek baloya ait olduğu anlaşılmıştır. Gayrimüslim mekteplerinden yıllık geliri giderlerine yetmeyenler bağlı oldukları patrikhaneden ve hahambaşıktan tasdikli ve mütevellileri tarafından yazılı başvuru

¹²⁰ BOA.MF.MKT., 243/22.

¹²¹ BOA.MF.MKT., 243/22.

¹²² BOA.MF.MKT., 242/13.

¹²³ BOA.DH.MKT., 106/37.

olduğunda bu istekle ilgili mahallî olarak bir mahzur olup olmadığı Zaptiye Nezaretine ve Şehremanetine sorulmakta; olumlu bir cevap gelmesinden, mektep gelirlerinin giderlerine yetmediğinin ortaya konulmasından ve mektebin resmî ruhsata bağlı olduğunun tespit edilmesinden sonra balo tertibi için bilet basılmasına izin verilmektedir. Basılacak biletin numunesi, sayısı ve tutarı hususi komisyonun gözetimi altında bulunacaktır. Bundan sonra, basılan biletler matbaalarda koruma altına alınacak ve komisyon mühürlüyle mühürlenecektir. Sonrasında bakanlıkça mekteplere balo, tiyatro ve konser benzeri oyunlara izin verilmesiyle oyunların icra edileceği gecelerde dahi giriş biletlerini almak ve sarf edilmeyenleri alıp aynen komisyona vermek ve hesap özeti göstermek zorunluluğu bulunmaktadır. Bunun dışında oyun sırasında izne aykırı piyango çektirmemek için nezaretten hususi bir memur gönderilmesi gerekmektedir.

Balo tertibine ve biletlere dair usul yukarıda belirtildiği şekilde olduğu hâlde Mandıraki Köyü Rum Mektebi yararına bir balonun verilmesinin gerekli olduğu, biletlerin sayısı ve tutarı, buna teşebbüs edenlerin tabiiyeti, sıfatı ve sanatlarına dair dilekçede bilgi bulunmadığı görülmüştür. Bunun için öncelikle bu biletlerin genel sayısının ne kadar olduğu ve kimin tarafından matbaada basıldığı, on kuruşluktan başka kıymette bilet basılıp basılmadığı, şimdiye kadar bu biletlerin ne kadarının sarf edilip dağıtıldığı; ne kadarının elde kaldığı ve kimin yanında bulunduğu gibi hususların bildirilmesi gerekmektedir. Alınan bilgiye göre adı geçen köy Rodos sancağına tabi olduğundan meselenin Cezair-i Bahr-i Sefid Maarif Müdüriyetinden sorulması gerekmektedir. Buradan gelecek cevaba göre nezarete bilgi verilecek ise de gelecek pazar gecesi yapılacak balo gerçekte mektep yararına tertip edilecek ise belirtilen şartlar yerine getirilmedikçe ve işlemler tamamlanmadıkça balo için izin verilmesinin caiz olmadığı, balonun engellenmesi ve sonucunun nezarete bildirilmesi gerektiği Mekatüb-i Gayrimüslime ve Ecnebiye müfettişliğinden ifade edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak Zaptiye Nezaretinden Maarif Nezaretine gönderilen 23 Nisan 1902 tarihli yazıda Maarif Nezaretinden gelen 28 Şubat 1902 tarihli tezkireye şu şekilde cevap verilmiştir: Geçende Beyoğlu Jurnal Sokak'ta bulunan Almanya Küçük Totonya Salonu'nda verilmek istenilen ve ruhsata bağlı olmaması nedeniyle zabıtaca men edilen balonun, Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayetine bağlı İncirli Adası ahalisinden Teofilos, Yani, Zafiri, Hristo, Dimitri, Vasil ve Yunanlı Nikola isimli kişiler tarafından adı geçen adada yağın yağmurdan zarar gören ahaliye yardım için icra edilmek istendiği, bunun için her biri onar kuruşluk olmak üzere dört yüz adet biletin Lefter Matbaası'nda basıldığı, bunlardan iki yüz kadarının Galata civarında bulunan esnafa dağıtıldığı, geri kalanının da balonun men edilmesi sonrasında imha edildiği, bu teşebbüsün kötü bir maksada mebni olmadığına anlaşılması üzerine tutuklu bulunan kişilerin kefaletle serbest bırakılmalarının düşünüldüğü

belirtilmiştir.¹²⁴ Konuya dair bu yazılar balonun amaca uygun olarak tertip edilmesi gerektiğini ve biletlerin mühürlü ve matbaalarda numuneye uygun basılması lazım geldiğini, kullanılmayanların komisyon marifeti ile imha edilmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

4.6. Balo Salonlarında Devleti Temsilen Bir Memurun Bulundurulması

Baloların amacına uygun olarak yapılması hükümetin önem verdiği hususlardandı. Hükümet adına gönderilen bir memur balonun kanun ve nizamlara uygun yapılmasına, biletlerin usulüne uygun olarak sarf edilip edilmediğine, geri kalanlarının muhafaza edilmesine dikkat ederdi. Bu kişi Maarif Nezaretinden görevli bir memur olabildiği gibi başka kurumlarda görevli biri de olabilirdi. 28 Ocak 1893 tarihli yazıda bu konuya dair bilgi bulunmaktadır. Bu yazıda Çengelköy'deki üç Rum mektebi yararına Şubat'ın dördüncü perşembe günü akşamı yani cuma gecesi Beyoğlu Tepebaşı'nda bulunan tiyatrodaki bir balo tertibi için ruhsat verilmesi mektep mütevellileri tarafından talep edilmiştir. Balonun yapılmasında bir mahzur olmadığı Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti ile yapılan muhabereden anlaşılmıştır. İzin istenen balonun icrası sırasında kanunlara, nizamlara ve genel ahlak kurallarına aykırı hareket etmemek, hasılatını yerinde harcamak ve padişahın rızasına aykırı bir hareketin meydana gelmesine sebep olmamak, aksi durumda mektep mütevellilerinin mesul tutulması ve kalem halifelerinden Salih Efendi'nin belirtilen gecede baloda hazır bulunması şartıyla İane-i Mekatib Komisyonunun kararı ile ruhsatname tanzim edildiği ve ilgililere verildiği belirtilmiştir.¹²⁵ Benzer şekilde Kadıköy Rum mektepleri yararına düzenlenen balonun Meclis-i Maarif Katibi Kemal Bey'in nezaretinde yapıldığı İane-i Mekatib Komisyonuna ait 23 Şubat 1903 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır.¹²⁶

4.7. Piyangoya Konulacak Öğrenci El İşlerinin Kıymeti

Mektepler yararına düzenlenen balolara rağbeti artırmak ve daha fazla kazanç sağlamak amacıyla mektep öğrencilerinin el işleri piyangoya konuluyordu. Eşya piyangoları daha çok kız mekteplerinde gerçekleştiriliyordu. Mektepler şayet balo yanında eşya piyangosu da düzenleyecekler ise bu eşyanın cinsini, kıymetini ve elde edilebilecek toplam miktarı Maarif Nezaretine verdikleri dilekçe ile beyan etmeleri gerekiyordu.

Bağdat Maarif Müdürünün Maarif Nezaretine gönderdiği telgrafta bu hususta bilgiler bulunmaktadır. Maarif Müdürü İsa Bey'e ait 7 Nisan 1895 tarihli telgrafta resmî ruhsata bağlı gayrimüslim mektepleri yararına çekilen piyangolardan mekteplerin yüzde kaç oranında istifade edebileceği sorulmuştur. Maarif Nezareti de bu hususu 22 Mayıs 1895 tarihli yazı ile Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye

¹²⁴ BOA.MF.MKT., 610/53.

¹²⁵ BOA.MF.MKT., 159/101.

¹²⁶ BOA.MF.MKT., 678/39.

Müfettişliğine havale etmiştir. Müfettişlik mektepler yararına piyangoya konulacak öğrenci el işleri gerçek kıymetinin piyango miktarının en az dörtte biri dolayında, yani 10.000 kuruşluk piyangoda eşyaların gerçek kıymetinin en az 2.500 kuruş kıymetinde olması gerektiğini belirtmiş ve buna dair 29 Haziran 1892 tarihli Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Mazbatasına, 10 Temmuz ve 31 Ağustos 1892 tarihli balo ve tiyatro tertibine dair olan buyuruldulara atıfta bulunmuştur.¹²⁷

5. Gayrimüslim Ruhani Reislerin Baloların Tertip Tazındaki Bazı Usullere Dair İtirazları

Gayrimüslim mektep baloları genellikle kış ve yaz mevsimlerinde yapıyordu. Balo tertibi için ruhsat taleplerine ait dilekçelerde, mektepler geçen sene olduğu gibi bu sene de balo tertip etmek istediklerini belirtiyorlardı. Ancak mektepler balo için izin talep ettiklerinde Maarif Nezareti geçen sene düzenlenen balodan ve çekilen piyangodan elde edilen gelirin miktarına ve bunun sarf yerlerine dair bilgi istiyordu. Bu bilginin de tertip sonrasında iki ay içerisinde nezarete verilmesi gerekiyordu.

23 Ocak 1900 tarihli Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliğine ait yazının içeriğinde belirtilen hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Yazıda, Rum Patrikliği'ne ait takrime göre Hasköy, Kiremid, Çarşamba, Eğrikapı, Lonca, Kadıköy Rum Erkek ve Kız Mekteplerinin ihtiyacı için bir balo tertibine izin istenmiş ise de Maarif Nezareti bu mekteplerden geçen sene tertip ettikleri balonun hesaplarını vermelerini istemiştir. Patrikhane bu hesap verme işine patrikhane nizamnamesinin *Meclis-i Muhtelit Vazîfeleri* hakkındaki faslın üçüncü maddesindeki "...*Meclis-i mezkeûr millet mekteb ve hastahânelerinin vesâ'ir hayrâta müte'allik ebniyelerin hüsn-i idâresine ve ebniye-i mezkeûre ile Dersââdet'de vâki' kiliselerin vâridât ve masârîfâtına dikkat ve nezâret edecek*" ve beşinci maddesindeki "...*millet mektepleriyle sâ'ir hayrâta müte'allik ebniyeyi idâre için patrik re'y ve tensibi ile ehl-i irz ve istikâmetden ve tebaa-i saltanat-ı seniyyeden ve millet-i İseviyeden olarak meclis-i mezkeûr tarafından nâzırlar ve me'mûrlar ta'yîn kılınacaktır*" ve altıncı maddesindeki "...*ziker olunan nâzırların hesabları be-ber sene Meclis-i Muhtelit-i mezkeûr tarafından rü'yet ve teftîş olunarak be-ber sene zarfında vukû' bulan îrâd ve masârîfün hûlâsası kâtib vâsıtasıyla başkaca bir defter-i umûmiyeye derc olunacaktır*" hükümlerine dayanarak itiraz etmiştir.

Patrikhaneye göre mektep hesaplarının görülmesi patrikhaneye ait olup zikredilen nizamnamenin korunmasına ve yürürlüğünün sağlanmasına dair padişah iradesi ve Baballice tamim şeklinde yayınlanan emir bulunmaktadır. Patrikhane, bu emre rağmen İane-i Mekatib Komisyonunun geçen yıla ait hesap verilmedi şeklindeki ifadesini şaşkınlıkla karşılamış, balo tertibi için zikredilen mekteplere hesap defteri istenilmeksizin ruhsat verilmesini istemiştir. Takrirden, belirtilen nizamname hükümlerinin patrikliğe bağlı Rum mekteplerine ait olduğu, patriklikten

¹²⁷ BOA.MF.MKT., 262/38

ve metropolitlikten mektep masraflarını ve gelirlerini gösteren bir hesap defteri talep edilmediği gibi ileride istenilmeyeceği belirtilmiştir. Oysa yukarıda isimleri belirtilen mektep müdürleri nezarete müracaat ederek balo ve tiyatro icra etmek istediklerinde her sene kendilerine ruhsat verilmesinden iki ay sonra hesap vermeye mecbur tutulduklarını ifade etmişlerdir. Halbuki bu mektepler geçen seneye ait hesap defterlerini nezarete göstermemişlerdir. Hal böyleyken çeşitli milletler yararına Rumi sene sonunda düzenlenen balo, tiyatro ve çekilen piyango hasılat miktarını içeren bir istatistiğin nezarete sunulması İane-i Mekatib Komisyonun görevleri arasında olduğu belirtilmiştir.

Zıkredilen mekteplerden Eğrikapı Mektebi mütevellileri geçen sene verilen piyangoya ait tasdikli hesabı vermeleri sonrasında kendilerine icra etmek istedikleri balo için hemen ruhsat verilmiş ve konu ile ilgili olarak Şehremanetine ve Zaptiye Nezaretine yazı gönderilmiştir. Diğer Rum mekteplerinin de geçen seneye ait hesap defterlerini göstermeleri hâlinde gerekli tetkikat yapıldıktan sonra ruhsat verileceği belirtilmiştir.¹²⁸

Balo tertipleri sırasında piyangoya konulacak eşyalara dair ayrıntılı bilgiler istenmesi, numuneler talep edilmesi ve bunların muhammen bedellerinin istenmesi mekteplerin bağlı olduğu ruhani reislikleri rahatsız ediyordu. Kadıköy ve Tevabii Metropolitine ait bir arzuhâlde duyulan bu rahatsızlığa dair bilgiler bulunmaktadır. 10 Ağustos 1902 tarihli arzuhalde Kadıköy Rum Mektepleri ihtiyacının karşılanması için mektep öğrencileri tarafından yapılan el işlerinin piyangoya konulması hususunda bundan iki ay önce ruhsat istendiği, bu hususun nezaretçe Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliğine havale edildiği, müfettişliğin önce el işlerinin nelerden ibaret olduğunu belirten tasdikli bir liste istediği, daha sonra piyangoya konulacak el işlerinden üç parça numune talep ettiği belirtilmiştir. Dilekçede belirtilen hususların yerine getirilmesinden sonra mektepler açığını gösteren bir de bütçe istenmiştir. Bu talepler üzerine metropolitlik, Rum mekteplerinin idaresinin hükümetçe ruhani reislere bırakıldığını bu konuda meydana gelecek her türlü mesuliyetin tamamen metropolitliğe ait olduğunu, her sene verilen balo ve piyango hasılatının mekteplerin önemli bir gelir kalemini oluşturduğunu belirterek müfettişliğin taleplerinin güvensizliğe ve suizanna neden olduğunu, belirtilen prosedürlerin yerine getirilmesinin bir ay gibi bir süre alacağını ifade ederek işin kolaylaştırılmasını istemiştir.¹²⁹

Kadıköy Metropolitliği dışında mesele ile ilgili olarak 15 Ağustos 1902 tarihinde Rum Milleti Patriği tarafından da Maarif Nezaretine bir takrir gönderilmiştir. Patriğin tavrına göre, Fener'de bulunan Rum Kız Büyük Mektebi ihtiyaçlarının karşılanması için ikramiyeleri öğrenci el işlerinden ibaret olan bir piyango için çekilmesi için müsaade verilmesine dair 23 Nisan 1902 tarihinde

¹²⁸ BOA.MF.MKT., 484/38.

¹²⁹ BOA.MF.MKT., 660/17

sadrızamlık makamına bir takrir verilmiştir. Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği yukarıda belirtilen prosedürlerin yerine getirilmesini patrikhane kapı kethüdasına bildirmiştir. El işleri genellikle kız mektepleri tedrisatından olup bu eşyalar piyangoya konularak mekteplerin ihtiyaçları karşılanmaktadır. Şu hâlde bu el işlerinin pazardaki benzerlerine kıyas tutularak kıymetlerinin belirlenmesine çalışmak uygun değildir. Bunun yanında piyango biletlerini alan yardımseverler piyangoya konulan eşyanın kıymetinin miktarına asla bakmamakta sadece mekteplere yardım için bu biletleri almaktadır. Şu durumda eşyanın kıymetinin takdiri meselesi manasız görünmektedir. Piyangolarla mekteplere yardım temin edildiğinden nezaretçe el işlerine ait eşyaların kıymetinin belirlenmesinden vazgeçilmesi istenmektedir.¹³⁰

Rum Patrikliğinin bu dilekçesi 13 Eylül 1902 tarihinde İane-i Mekatib Komisyonu'na havale edilmiş ve burada şu şekilde karar alınmıştır: Geliri giderlerine yetmeyen ve resmî ruhsata bağlı olan bütün hususi ve gayrimüslim mektepleri yararına tiyatro ve balo verilmesi ve piyango çekilmesi talep edildiğinde her şeyden önce bu mekteplerin gelirlerinin giderlerini karşılamadığı ve bu açığın derecesini gösteren mütevelliler tarafından tasdik edilmiş bütçe defterinin ve oyunların gösterilmesinden sonra hasıl olan meblağın nerelere sarf edildiğini gösteren başka bir tasdikli defterin, piyangoya konulacak eşyanın miktar ve tahmini kıymetini gösteren tasdikli bir başka defterin ve piyangoya konulacak eşyalardan numune verilmesinin eskiden beri kural olduğu hatırlatılarak buna göre işlem yapılması gerektiği belirtilmektedir.

Patrikhane; Kadıköy ve Tevabii Metropolitî tarafından verilen iki takrirden belirtilen bu prosedürlere uyulmaksızın ruhsat verilmesini istemektedir. Piyango biletleri değişik milletlere mensup ahaliye satılacak ve bu şekilde halktan yardım istenilecektir. Hükümetin böyle bir yardıma ihtiyaç duyulduğuna kesin ikna olması gerekmektedir. Bu ise ancak el işlerinin ne gibi eşyalardan oluştuğunu ve tahmini kıymetinin kaç kuruştan ibaret olduğunu bilmesine bağlıdır. Bu isteklerde mekteplerin idare işlerine bir müdahale söz konusu değildir. Yapılan işlemler talimatlara ve usule uygun olduğundan bir zorluk çıkarılması mümkün değildir. İşi kolaylaştırmak için her iki takrirden ruhsat verilmesi istenen Kadıköy Rum Mektepleri ve Fener Kız Mektebi'nin piyangoları için bir mahzur olup olmadığının Zaptiye Nezareti ve Şehremaneti tarafından gerekli incelemenin yapılması tabii görülmüştür. Bu hususta belirtilen şartlar dairesinde nezaretçe Rum mekteplerine ruhsat verilmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir.¹³¹

İane-i Mekatib Komisyonunun bu kararı üzerine 14 Kasım 1902 tarihinde Rum Milleti Patriği tarafından Adliye ve Mezahib Nezaretine bir takrir gönderilmiştir. Bu takrirden Kadıköy ve Fener Rum Mektepleri yararına

¹³⁰ BOA.MF.MKT., 660/17.

¹³¹ BOA.MF.MKT., 660/17.

düzenlenecek piyangoya dair İane-i Mekatib Komisyonunun kararına atıfta bulunulmuştur. Patriklik bu takririnde yürürlüğe giren Patrikhane nizamnamesinin Meclis-i Muhtelit'in vazifeleri hakkındaki faslın yukarıda belirttiğimiz üçüncü, beşinci ve altıncı maddelerine atıfta bulunulmuştur. Patriklik bu maddelere istinaden mektepler ile millî hayratin gelir ve giderlerinin hükümet dairelerince tahkikine dair nizamnamede açık bir hüküm bulunmadığını gerekçe göstermiş, mektep ve benzeri müesseselerin gelir ve gider hesaplarının kontrolünün padişah iradesi ile patrikhaneye verildiğini belirtmiş, piyangoya konan mektep öğrenci el işleri bedelinin çarşı ve pazardakilere kıyas tutularak belirlenmesinin kabul edilemez olduğunu, patrikhane nizamnamesinin korunmasını ve mektepler yararına düzenlenen bu tür piyangoların kolaylaştırılması hususunda Maarif Nezaretine yazı gönderilmesini istemiştir.¹³²

Patrikhanenin Adliye ve Mezahib Nezaretine gönderdiği bu takrir üzerine Maarif Nezaretinden Adliye ve Mezahib Nezaretine Aralık-Ocak 1902-3 tarihinde bir yazı gönderilmiş ve bu yazıda, belirtilen hususlara riayet edilerek piyango çekilmesi, piyangoya konulacak eşyalar için çarşı ve pazar fiyatları değil mütevellilerin belirleyeceği tahmini fiyatın yeterli olacağı ve numune istenmesindeki amacın da hariçten eşya karıştırılmasını önlemek olduğu belirtilmiş ve bu hususların patrikhaneye bildirilmesi istenmiştir.¹³³

6. Balo İptalleri

Mektepler yararına düzenlenen balolar çeşitli sebeplerle iptal ediliyor veya tarihleri değiştirilebiliyordu. Bu sebepler arasında bazı mekteplerin yılda iki defa balo tertip etmek istemesi; biletlerin satılamaması, ruhsatsız olması ve numuneye uygun olarak basılmaması; etkinliğin gerçekleştirileceği mekânın uygunsuzluğu veya mekân değişikliği yer almaktadır.

6.1. Bir Yılda İki Defa Balo Tertibinin Mümkün Olmadığı

Balo tertiplerine dair verilen izinler Maarif Nezaretince dikkatli bir şekilde takip ediliyordu. Şayet balo tertibi için ibraz edilmesi gereken evraklarda eksiklik varsa mektepler için aynı yıl ikinci defa balo tertibine izin verilmiyordu.

17 Şubat 1897 tarihinde Patrik Kaymakamlığı tarafından Maarif Nezaretine sunulan takrirden bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Bu takrirden, Makriköy Rum Erkek ve Kız Mektepleri gelirlerinin masrafları karşılamadığı belirtilerek 6 Mart 1897 tarihinde bir balo tertip edilmesinin düşünüldüğü, bunun için de her biri üçer mecdiyeden olmak üzere 200 adet bilet basılmasına izin verilmesi istenmiştir. Bu talebe dair takrir İane-i Mekatib Komisyonuna havale edilmiştir. Komisyon 23 Şubat 1897 tarihli yazısında, bahsedilen mektep yararına dört ay önce 6.000

¹³² BOA.MF.MKT., 660/17.

¹³³ BOA.MF.MKT., 660/17.

kuruşluk bir tiyatro icrasına ruhsat verildiğini, bunun dışında bahsedilen tiyatronun icrası sırasında her biri beşer kuruştan 300 adet bilet basıldığını ve biletlerin ruhsatsız keşide edildiğini ve bunda bir takım suistimaller meydana geldiğinin düşünüldüğünü, konu ile ilgili Şehremaneti ve Zaptiye Nezaretince tahkikat icra ettirildiğini ve sonucuna dair henüz henüz bir cevap alınamadığını, bir senede iki defa oyun sergilenecek halktan fazla para toplanmasının daha önce görülen bir durum olmadığını belirtmiştir. Konuya dair Zaptiye Nezaretinden gelen 22 Şubat 1897 tarihli cevabi tezkirede zikredilen piyango biletlerinin yeni basılmadığı, on seneden beri mektepte mevcut olduğu, ne zaman ve kimler tarafından basıldığının bilinmediği ve bu husustaki tahkikatın mahallî mahkemeye ait olduğu İane-i Mekatib Komisyonuna bildirilmiştir. Komisyon da bu cevabı 13 Mart 1896 tarihinde Rum Patrikliği Kaymakamlığına bildirmiştir.¹³⁴

6.2. Biletlerin Satılamaması Nedeniyle Balo İptalleri

Biletlerin satılamaması da balo iptallerinin nedenleri arasındadır. Mektep idareleri veya mütevellileri böyle bir durumda Maarif Nezaretine balonun iptal edildiğini bildirirlerdi. 19 Şubat 1898 tarihli İane-i Mekatib Komisyonuna ait yazıda Kadıköy'de resmî ruhsata bağlı mekteplerin ihtiyaçlarını karşılamak için 20 Şubat 1898 tarihinde 20.000 kuruşluk bir balo tertip edilmesine komisyonca karar verildiği ancak Patriklik Kapı Kethüdası tarafından verilen dilekçede biletlerin satılamaması nedeniyle balonun 26 Şubat 1898 tarihine ertelenmesinin talep edildiği ve bu isteğin komisyonca uygun görüldüğü belirtilmiştir.¹³⁵ Benzer şekilde 12 Mart 1899 tarihli İane-i Mekatib Komisyonuna ait yazıda Balat'ta bulunan Aya Esterati Kilisesi Rum Erkek ve Kız Mektepleri yararına verilecek balonun biletlerinin satılamaması nedeniyle iptal edildiği mütevellileri tarafından bildirilmiştir.¹³⁶

Balo iptaline neden olmasa da bazen bastırılan biletlerin akıbetlerine dair kuşku durumlar ortaya çıkabiliyordu. Mesela 16 Mart 1888 tarihinde Mekatib-i Gayr-ı Müslime ve Ecnebiye Müfettişi Abdullah Hasib Efendi'nin tahkikatını içeren varakadaki bilgilere göre Pangaltı'da bulunan Ermeni Katolik Surp Hakob Hastanesi ile içinde bulunan ve ücretsiz öğrenci kabul eden gündüzlü erkek sıbyan mektebinde istihdam edilen muallim maaşlarının ödenmesi ve hastane ihtiyaçları için bastırılan dokuz yüz biletten dört yüz adedi kullanılmış ve biletlerin bedeli nakdi olarak alınmıştır. Ancak geri kalan beş yüz biletin tamamen veya kısmen kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. İki üç ay içerisinde cemiyetçe görülen hesaba göre ilgili yerlere harcanmak üzere şimdilik eldeki iki yüz yetmiş liranın Azeryan Efendi elinde bulunduğu belirtilmiştir.¹³⁷

¹³⁴ BOA.MF.MKT., 352/42.

¹³⁵ BOA.MF.MKT., 386/49.

¹³⁶ BOA.MF.MKT., 435/1.

¹³⁷ BOA.Y.PRK:MF., 1/59.

6.3. Biletlerin Numuneye Uygun Basılmamasından Dolayı Balo İptali

Balolar için basılan biletlerin numuneye uygun ve mühürlü olması; bunların matbaalarda ve mekteplerde iyi muhafaza edilmesi gerekiyordu. Numuneye uygun olmayan biletler baloların iptal edilmesine neden oluyordu. Mesela Beşiktaş'ta bulunan Rum mektepleri yararına düzenlenecek balo, gerekli biletlerin komisyon tarafından verilen numuneye uygun basılmamasından ve günü geçtiğinden dolayı reddedilmiştir.¹³⁸

6.4. Mekânın Elverişsizliği Nedeniyle Balo İptali

Mektepler için düzenlenecek baloların icra edileceği mekânın emniyetli ve sıhhi olması gerekiyordu. Mesela, Şehremanetinden Maarif Nezaretine gönderilen bir yazıda Fener'de bulunan ve ruhsata bağlı olan Yuvakımyun Kız Mektebi yararına 25 Şubat 1899 gecesi Yenikapı'da bulunan Meyhosini isimli cemiyet salonunda balo tertip edileceği belirtilmiş, balonun tertip edileceği yerin elverişli olmaması nedeniyle buradan vazgeçildiği, balonun Kılburnu Gazinosu'nda tertip edilmesinin kararlaştırıldığı ve bununla ilgili olarak Zaptiye ve Şehremanetinden olumlu cevap gelmesi üzerine balonun tertibinde bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir.¹³⁹

7. Satılmayan Biletlerin İmhası

Balolar için bastırılmış olan biletlerin bazen hepsinin satılması mümkün olmuyordu. Balo tertibi sonrasında satılmayan biletler hükümet tarafından görevlendirilen bir memur nezaretinde imha ediliyordu. İane-i Mekatib Komisyonuna ait 22 Şubat 1904 tarihli yazıda Fener Rum Mektebi için icrasına ruhsat verilen balonun yapıldığı, balo için basılmasına izin verilen 45.000 kuruşluk biletten 17.736 kuruş tutarındaki biletin satılmaması nedeniyle görevli olarak gönderilen muhasebe kalemi halifelerinden Nuri Bey'e verildiği ve bunların usulüne uygun olarak imha edildiği belirtilmiştir.¹⁴⁰ Yine 25 Şubat 1904 tarihli İane-i Mekatib Komisyonuna ait yazıda Galata Rum mektepleri balosuna ait satılmayan biletlerin Teftiş ve Muayene Heyeti Azasından Yorgaki Efendi gözetiminde usulüne uygun olarak imha edildiği bildirilmiştir.¹⁴¹

8. Balolara Dair Mali Hususlar

Gayrimüslim mektepleri yararına düzenlenen balolara değişik ad ve namda vergiler konulmaya çalışılmıştır. Bazen de iane adı altında Hicaz Demiryolu için yardım alınmaya çalışıldığı olmuştur. Balo tertipleri bazen padişah, bazen herhangi

¹³⁸ BOA.MF.MKT., 682/12.

¹³⁹ BOA.MF.MKT., 433/33

¹⁴⁰ BOA.MF.MKT., 754/15.

¹⁴¹ BOA.MF.MKT., 755/7.

bir nezaret, bazen de bir büyükelçilik himayesinde gerçekleştiriliyordu. Baloların önemli kişilerin veya kurumların himayesinde yapılması onlara katılımı artırdığından daha fazla gelir elde edilebiliyordu. Balolara dair farklı mali uygulamalar aşağıdaki başlıklarda yer verilmiştir.

8.1. Padişah, Hazine ve Nezaretler Himayesinde Balo Tertipleri

Baloların padişah, hazine veya nezaretler himayesinde yapılması bu kişilerden veya kurumlardan destek alınma düşüncesinden kaynaklanıyordu. Mesela Galata'daki Rum Mektebi yararına tertip edilecek balonun padişah himayesinde yapılması istenmiş ise de 30 Aralık 1888 tarihli sadaret tezkiresinde balonun Maarif Nezareti himayesinde yapılmasının daha uygun olacağı ifade edilmiştir.¹⁴² Padişah himayesinde olması istenen bir diğer balonun Maarif Nezareti himayesinde yapılmasına karar verilmiştir. Konu ile ilgili 15 Mart 1891 tarihli Yıldız Sarayı Kitabetine ait bir yazıda, Galata Ermeni Cemiyet-i Müttehidesi Başkanı tarafından dilekçe verildiği, hasılatı Ermeni mektepleri yararına kullanılmak üzere Beyoğlu'ndaki Yeni Tiyatro'da Maarif Nezaretince verilen izin gereği balo tertip edileceği ve bunun padişah himayesinde olmasının istendiği belirtilmiştir. Bu hususa dair olan sadaret tezkiresi padişah tarafından görülmüş ve balonun padişah himayesinde olmasına gerek olmadığı, bundan maksat padişahattan atıye almak ise bu hususta emseline kıyasen yeterli miktarda atiyenin verilmesi emredilmiştir. Bu emre istinaden iki sene evvel icra edilen balo için iki yüz lira ihsan verildiği ancak bunun fazla bulunması nedeniyle bu sene tertip edilecek balo için yetmiş beş lira kâfi görülmüştür.¹⁴³

Bu konuda 2 Mart 1892 tarihli başka bir yazıda Ermeni milletinin memleketin değişik yerlerinde tesis ettikleri mekteplerde fakir çocukların ücretsiz olarak eğitim görmeleri için her sene yapıldığı gibi bu sene de bir balo tertip edileceği belirtilip padişahattan yardım talep edilmiştir.¹⁴⁴ Padişah adına yapılacak yardımlarda geçen seneki miktarlar emsal tutulmuştur. 25 Ocak 1903 tarihli Hazine Nazırına ait bir tezkirede buna dair bir bilgi bulunmaktadır. İlgili tezkirede Galata'da Rum Mektepleri yararına verilecek balo için hazine adına beş bin kuruş verilmesi için müracaat edildiği, bu konuya dair yapılan araştırmada 10 Mart 1892 tarihinde padişah izni ile üç bin kuruşluk yardım yapıldığı zikredilmiş ve bu hususta ne yapılması gerektiği sorulmuştur. Hazine Nazırının tezkiresi üzerine 16 Şubat 1903 tarihli irade ile gerekli yardımın yapılması emredilmiştir.¹⁴⁵ 25 Şubat 1903 tarihli Hazine-i Hassa-i Şahaneye ait yazıya göre zikredilen mektepler yararına geçen sene elli adet Osmanlı lirası yardım yapıldığı hatırlatılmıştır.¹⁴⁶

¹⁴² BOA.İ.DH., 1113/87116; BOA.Y.A.HUS., 220/43.

¹⁴³ BOA.Y.MTV., 48/29.

¹⁴⁴ BOA.İ.DH., 1268/99698.

¹⁴⁵ BOA.MF.MKT., 154/58;

¹⁴⁶ BOA.MF.MKT., 432/30.

1 Mart 1905 tarihli Hazine-i Hassa Nezaretine ait evrakta ise İran Mektebi ve Hastanesi yararına Pera Palas Otelinde verilecek balo için İran Sefaretine elli lira ve geçen sene verilemeyen elli liranın da ayrıca verilmesine dair 28 Şubat 1905 tarihinde padişah tarafından emir verilmiştir.¹⁴⁷

8.2. Balo ve Tiyatro Biletlerinin Damga Resminden Muafiyeti

Balo tertibi için verilen ruhsatnamelere diğer ruhsatnamelerde olduğu gibi damga pulu yapıştırılarak vergi alınıp alınmayacağı hususunda taşra yöneticilerinin bazıları tereddüt yaşamıştır. Kayseri Mutasarrıflığı bu konuda yaşadığı tereddüdü Maarif Nezaretine sormuştur. Konu ile ilgili 2 Mayıs 1904 tarihli İane-i Mekatip Komisyonuna ait yazıya göre mektepler ile hayır kurumları yararına verilecek konser ve balo ruhsatnameleriyle bunlara dair biletlerin ve yeni açılacak mektepler için verilecek ruhsatnamelerin damga resminden muaf olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁸

8.3. Balo Ruhsatnamelerinden Hicaz Demiryolu İçin İane Alınması

1900-1908 yılları arasında farklı gayelerle inşa edilmeye çalışılan Hicaz Demiryolu için farklı mali kaynaklar bulunmaya çalışılmıştır. İane komisyonlarınca toplanan yardımlar yanında memur maaşlarından kesintiler yapılmış, kıymetli evraklar basılmış ve ilmühaber adı altında iane pulları çıkarılmıştır.¹⁴⁹

Hicaz Demiryolu ianesi ile ilgili olarak Maarif Nazırı tarafından 28 Ocak 1905 tarihinde Beyrut Vilayeti Maarif Müdürlüğüne gönderilen yazıda gayrimüslim mektepleri yararına düzenlenecek balo, tiyatro tertibi ve piyango keşidesi için verilen ruhsatnamelere Hamidiye Hicaz Demiryoluna mahsus birer kuruşluk ilmühaber iliştilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁵⁰

8.4. Balo Ruhsatları İçin Müfettişlik Namıyla Para Alınması

Balolar için kanunsuz olarak “müfettişlik” adı altında vergi alınmaya çalışıldığına dair bir kayıt bulunmaktadır. Mektupçu Bey Efendi'ye hitaben yazılan 11 Mart 1900 tarihli yazıda, tetkiki ile uğraştığı rüşvet hadisesinin bir diğer delili olarak Arnavutköy Rum Mektepleri İdare Heyeti tarafından balo ve tiyatro icrası hususunda alınan resmi ruhsat dolayısıyla “müfettişlik” adıyla yedi liradan fazla para alındığı, bunun zaptiyece alındığının Müfettiş Abdullah Hasib Efendi ile Vaporimidi Efendi tarafından iddia edildiği belirtilmiş ve bunun araştırılması için nezaretten izin verilmesi istenmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁷ BOA. MLEEM., 497/63.

¹⁴⁸ BOA.MF.MKT., 854/51.

¹⁴⁹ Ufuk Gülsoy-William Ochsenwald “Hicaz Demiryolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul, 1998, s. 442-443.

¹⁵⁰ BOA.MF.MKT., 828/49.

¹⁵¹ BOA.MF.MKT., 492/2.

8.5. Müslüman Mekteplerinin Tamiri İçin Gayrimüslim Mektep Baloları Ruhsatlarından Harç Alınması

Tam olarak uygulanıp uygulanmadığı balolara dair vesikalardan anlaşılmasa da Müslüman mekteplerin tamirinde sarf edilmek üzere gayrimüslim ve yabancı mektepler yararına balo ve tiyatro icrası için verilecek ruhsatnamelere cüzi bir vergi konulması düşünülmüştür. Konu ile ilgili 2 Şubat 1891 tarihli bir yazıya göre iptidai mekteplerden harap olanların tamiri için gerekli paranın Maarif ve Evkaf Nezaretlerinde karşılığı olmadığından gerekli tamiratlar yapılamamaktadır. Bu yüzden kapanmış mekteplerden bazıları birikmiş kira gelirleri ile tamir edilmeye çalışılmaktadır. Mekteplerin tamirine gelir oluşturmak için hasılatı gayrimüslim ve yabancı mektepler yararına olmak üzere tertip edilen balo, tiyatro ve piyangolara ruhsat verilmesi için nezarete yapılan müracaat üzerine verilen ruhsatnamelere birer Osmanlı lirası vergi konulması ve biriken bu paralarla iptidai mekteplerin tamir edilebileceği ifade edilmiştir.¹⁵² Bu şekilde oluşturulacak bir kaynakla iptidai mektepler tamir edilmek istenmiş ise de bunun uygulamaya konulup konulmadığı arşiv vesikalarındaki bilgilerden anlaşılamamaktadır.

9. Balo Tertiplerinde Hükümet ve Devlet Aleyhine Meydana Gelen Olumsuz Durumlar

Mekteplerde düzenlenen balolarda ahlaka ve dine aykırı davranışlar sergilenebildiği gibi devlet aleyhine de bazı hadiseler meydana gelebiliyordu. Bu tür durumlar meydana geldiğinde yerel yöneticiler ve ahali durumu hükümet merkezine bildirerek olumsuz tutuma neden olan kişilerin cezalandırılmasını istiyordu.

Edirne’de bir mektep salonunda düzenlenen balodan rahatsız olan Kırkkilise ayan ve eşrafı meşihata gönderdikleri yazı ile balo tertibi dolayısıyla yaşanan hadiseyi ve duyulan rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Bu kişiler 16 Ağustos 1907 tarihinde meşihat makamına gönderdikleri yazı ile ihbarda bulunmuşlardır. Yapılan ihbara göre Kırkkilise kasabasında ahali sırf Müslüman olan Sultan Bayezid Mahallesi’nde ve Karaca İbrahim Camisi yakınında Haremeyn vakfına ait bir hane yıkılmak ve yerine müllhak vakıf geliri fazlalarından maarif adına alınan 1.400 Osmanlı lirası ile padişahın adını taşıyan *Mekteb-i Kebir* ismiyle bir iptidai mektep inşa edilmiş ve mektebe mermer üzerine tuğralı padişah arması asılmıştır. İlgili ihbarda, bu mektep salonunda namaz kılındığı, mevlit okunduğu ve padişaha dua edildiği ifade edilmiştir. İhbarın devamında Kırkkilise Mutasarrıfı Galip Paşa tarafından Belediye Bahçesi yararına olmak üzere Mekteb-i Kebir salonunda iki defadır balo tertip edilmekte, baloya gayrimüslim kız ve erkek çocukları davet edilmekte, eğlenmek maksadı ile madam ve matmazeller ile polka, dans ve raks edilmektedir. Kur’an ve akait gibi dinî ilimlerin öğretildiği mektep kütüphanesinde ve içinde Mushaf ve cüzler bulunan mektep dershanelerinde içilmek için çeşitli

¹⁵² BOA.MF.İBT., 28/98

müskirat bulundurulmaktadır. Balonun tertibat ve tezyinatı için de Serdar Ali Paşa Camii'ndeki halı ve kilimler getirilmiş, bunlar salona döşenmiş ve kirletildikten sonra belediyenin çöp arabası ile camiye geri götürülmüş ve temizlenmeden camiye serilmiştir. Bununla yetinmeyen mutasarrıf mektep salonuna sahne inşa ettirmiş ve bahçede aylarca İslam şiarına aykırı ve şeriatı küçük düşürücü tiyatro icra ettirmiştir. Bu durum müminleri mahzun ve mükedder etmiştir. İhbarda bulunan ahali, bu şekilde bir İslam mektebinde balo ve tiyatro oyunları oynatılmasının caiz olup olmadığını, İslam dinine taarruz demek olan bu hâle sebep olanlar hakkında şer'i olarak gerekenin yapılmasını istemişlerdir.¹⁵³

17 Ağustos 1907 tarihinde Kırkkilise Mutasarrıfı Galip Paşa, yukarıda içeriği açıklanan ihbar üzerine meşihat makamına bir yazı göndermiştir. Galip Paşa bu yazısında geçen sene tahrir kalemi müsevvitliğinden çıkarılan Kadri Efendi'nin meşihat makamına takdim ettiği ihbardan kendi akrabaları vasıtası ile haberdar olduğunu belirtip ihbarda belirtilen hususların gerçeğe aykırı olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁴

Konu ile ilgili olarak 16 Eylül 1907 tarihinde Edirne valisi tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen yazıda Kırkkilise kasabası iptidai mektebinde verilen balolardan dolayı liva mutasarrıfı Galip Paşa hakkında meydana gelen ihbar ve şikayetle ilgili olarak gelen 21 Ağustos 1907 tarih ve 215 numaralı nezaret tahriratu üzerine tahkikat yapıldığı ve tahkikat sonucunda, Paşa hakkındaki ihbarın bazı garaz sahibi kişilere ait olduğu, kendisinin çaba ve gayreti ile yapılmış mektebin ödül dağıtımına ve bazı merasimlerin yapılmasına tahsis edilmiş mektebin büyük salonunda daha önce bazı törenlerin icra edildiği ve geliri belediyeye ve mahallî maarif namına ait olmak üzere bir iki defa balo ve konser tertip edilmesinin aleyhinde şikayete sebep kabul edildiği belirtilmiş ve bundan sonra bu gibi etkinliklerin mektepte icra edilmeyeceği ifade edilmiştir.¹⁵⁵

Balolara dair erken tarihli bir raporda hükümet aleyhine balo tertip edildiğine dair bilgi bulunmaktadır. 13 Ocak 1881 tarihli yazıda Vidin Rüştüye Mektebi'nin bir Bulgar mektebine dönüştürüldüğü, burada hükümet aleyhine balo ve tiyatro tertip edildiği Tüccar Vekili Azaryan tarafından Hariciye Nezaretine gönderilen bir raporla bildirilmiş ve bunun üzerine hükümetçe layihada belirtilen durumla ilgili Bulgar Hükümeti'nden bilgi istenmiştir.¹⁵⁶

Mekteplerde düzenlenen baloların mektep ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlenmediği durumlar da vardı. Mesela Ermeni cemiyetleri mekteplerde tertip ettikleri balolardan elde ettikleri gelirleri cemiyetlerine aktarabiliyorlardı. Bu anlamda şebkenderler tarafından Hariciye Nezaretine bu tür girişimlere dair yazılar

¹⁵³ BOA.MF.MKT., 1191/87.

¹⁵⁴ BOA.MF.MKT., 1191/87.

¹⁵⁵ BOA.MF.MKT., 1191/87.

¹⁵⁶ BOA.HR.SFR.04., 323/7.

gönderilmiştir. Bu tür bir girişime dair Babıali Tercüme Odasına ait 2 Mayıs 1906 tarihli yazıda, Hariciye Nezaretine Batum Şehbenderliğinden 19 Nisan 1906 tarihli ve 20 numaralı tahrirat geldiği ve bunun tercüme edildiği belirtilmiştir. Tercüme edilen bu tahrirata göre geçen gün güya Ermeni mektepleri yararına bir konser ve onu müteakip bir balo verilmiştir. Birkaç gün sonra zabıta bu cemiyetin varlığından haberdar olmuş ve toplanma yerinde arama yapmış ise de ortaya bir şey çıkaramamıştır. Bununla birlikte zikredilen müsamerede hasıl olan iki bin rubleden fazla meblağın “Taşnacukyan”¹⁵⁷ isimli Ermeni ihtilal kumpanyasına tahsis edildiği anlaşılmış ve şehbender tarafından elde edilen bazı delil ve emarelerin bunu teyit ettiği ifade edilmiştir. Batum Jandarma Kumandanı Miralay Şayeski de bu tahsisten kesinlikle emin olduğunu şehbendere söylemiştir. Bahsedilen müsamereye adı geçen ihtilal kumpanyasının değişik yerlerde bulunan şubelerinden azalar gelmiştir. Bu azalar konserden ve balodan elde edilen gelirlere mensup oldukları ihtilal mıntukasına düşen nakdi hisseyi almak için Sohum, Tiflis veya dahildeki diğer şehirlerden gelmişlerdir.¹⁵⁸

Mekteplerde balo tertip edenler bazen üzerinde yaşadıkları ve vatandaşı oldukları devletin aleyhine bazı tavırlar içine girebilmişlerdir. Bu durum bazen tertip sırasında bazen de sonrasında başka bir ülkenin marşını söylemek veya bayrağını asmak şeklinde olmuştur. 22 Mart 1888 tarihinde Edirne vilayetine gönderilen bir tahriratta bu tarz tavırlara dair bilgi bulunmaktadır. Bu tahriratta, geçen yılın aralık ayında Edirne Kaleiçi’nde Rum Mektebi Silogosu’nda Osmanlı vatandaşı Rum çocukları yararına tertip edilen balonun yapıldığı yerin kapısı Osmanlı sancaklarıyla süslenmiş iken Yunan konsolosu gelerek edepsiz bir şekilde Osmanlı sancakları üzerine Yunan bandırasını astırmıştır. Bunun meydana getirdiği kötü tesir üzerine Hariciye Nezareti ile gerekli görüşme yapılmış, konuya dair alınan cevapta bu hususta Yunan Sefaretine gerekli tebligat yapıldığı, bir daha bu şekilde bir hareketin meydana gelmesine meydan verilmemesi için gerekli tembihin yapılacağı ifade edilmiştir.¹⁵⁹

Mekteplerde verilen balolar sırasında patlatılan balonlar etrafta bulunan evlerde yangın çıkarma tehlikesini beraberinde getiriyordu. Bu durum çok yaygın olmasa da benzer durumların yaşanmaması için yetkililer bunu önlemeye çalışmışlardır. 13 Eylül 1903 tarihli Yıldız Sarayı Başkıtabetine ait yazıda bu hususta bilgiler bulunmaktadır. Bu yazıda, geçen çarşamba günü akşamı saat iki sıralarında Bebek’in orta taraflarında yaklaşık otuz metre yükseklikte bir balon patlatıldığı, alevli yağlı bez parçalarının etrafta bulunan evlerin çatılarına düştüğü ve bunun belirtilen yerdeki Fransız Mektebi tarafından gerçekleştirilen eğlenceden dolayı meydana geldiği ifade edilmiş ve bundan sonra bu tür şeylere meydan

¹⁵⁷ Taşnaksutyan olması gereken cemiyet adı belgede belirtildiği şekilde yazılmıştır. Yazar notu.

¹⁵⁸ BOA.HR.SYS., 1379/71.

¹⁵⁹ BOA. DH.MKT., 1496/59.

verilmemesinin padişah emri olduğu hatırlatılmıştır.¹⁶⁰ Konuya dair Fransız Sefaretine bilgi vermesi için Hariciye Nezaretine 14 Eylül 1903 tarihinde bir yazı gönderilmiştir.¹⁶¹

10. Mektep Bahçelerinde Balo ve Tiyatro Tertiplerinin Yasaklanması

Mekteplerde balo tertip edilmesine dair Maarif Nezaretinden alınan izinlerin 1881 ve 1907 arasında olduğu görülmektedir. Balo tertiplerinin yapılmasına dair alınan izinlerin 1907 yılı sonrasında geçmemesi Maarif Nezaretinin aldığı bir kararla ilgili olmalıdır. Maarif-i Umumiye Nazırı adına çıkan bir yazıda mektep öğrencilerinin sahnelerde tiyatro, temsil ve oyun icra etmelerinin caiz olmayacağına 9 Mart 1909 ve 13 Ekim 1910 tarihli iki umumi tahrirat ile maarif idarelerine tebliğ edildiği belirtilmiştir. Bu tür faaliyetlerin çocuklarda kötü tesir bırakması nedeniyle mektep bina ve bahçeleri içinde umumi sinema, tiyatro ve balo benzeri etkinliklerin men edildiği ifade edilmiştir.¹⁶²

Dersaadet mektepleri menfaatine oyun icrası için 24 Ağustos 1909 tarihli “Cem’-i İânât” hakkındaki talimatname hükmüne göre bakanlığın değerlendirmesinin sorulması, belirtilen hususların yasaklığının korunmasına dikkat edilmesi ve vilayetlerde de bu tür oyun icrasına müsaade edilmesinin her şeyden önce mülkiyece mahzuru olup olmadığına araştırılmasına bağlı olduğu belirtilerek durumun icap edenlere tebliğ edilmesi istenmiştir.¹⁶³

24 Ağustos 1909 tarihli “Cem’-i İânât Usûlü Hakkında Talimât”ta mektepler ve diğer hayır müesseseleri için yapılacak iane tertipleri için izlenecek yol belirtilmiştir. Buna göre yabancı sefirler himayesinde eskiden beri verilmekte olan konser ve eğlenceler müstesna olmak üzere hayır işleri için iane toplanması amacıyla veyahut hasılatının belirli bir kısmı hayır işlerine terk edilmek şartıyla oyun icrası, konser ve sair eğlenceler, piyango ve şefkat pazarı tertibi ve iane toplanması gerek İstanbul’da ve gerekse vilayetlerde belediye dairelerinin ruhsatına, teftişine ve nezaretine tabi olarak gerçekleştirilecektir. Bu tür etkinlik icra etmek isteyenler hangi belediye dairesi dahilinde oyun ve eğlence tertip edeceklerse o belediyenin başkanlığına dilekçe vermek ve belediyeden ruhsat almak zorundaydılar. Belediye başkanlığına verilen dilekçe ve ekleri bir zarf içinde İstanbul’da Zaptiye Nezaretine, vilayetlerde mahalli idareye gönderilecek ve zabıtaca bir mahzur görülmediğinde belediyece ruhsat verilecekti. Bir mektep menfaatine olmak üzere İstanbul’da yapılacak müracaatlarda Maarif Nezaretinin de mütalaası sorulacaktı.¹⁶⁴

¹⁶⁰ BOA.İ.HUS.,109/86.

¹⁶¹ BOA.HR.TH., 290/98.

¹⁶² BOA.MF.İBT., 490/7.

¹⁶³ BOA.MF.İBT., 490/7.

¹⁶⁴ *Düstür*, II. Tertip, C. 1, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1329, s. 728-729.

Sonuç

Mektep balolarına 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren rastlansa da bundan daha önceki tarihlerde sefarethanelerde, askeri kulüplerde, gazinolarda, fabrikalarda ve lokallerde fakirler, göçmenler, sığınmacılar, yetimler, fakir kadınlar, sel ve yangın felaketine maruz kalanlar için balolar tertip edilmiştir. Arşiv belgelerindeki bilgiler mektep balolarının II. Meşrutiyet dönemine kadar devam ettiğini göstermektedir. Arşivdeki kayıtlar sadece Çanakkale İdadisinde Müslüman erkek ve kız iptidai mektepleri yararına bir balo gerçekleştirildiğini göstermektedir. Başka kayıtlara rastlanmaması bu baloların yaygın olarak gayrimüslim mektepleri için söz konusu olduğuna işaret etmektedir.

Balo tertiplerinin büyük kısmı mektepler yararına yapılmıştır. Mektepler dışındaki balolar Beyoğlu Rum Kadınları Cemiyeti, İtalyan Fukara Cemiyeti, İhvan-ı Musevi Cemiyeti, Ermeni Fakir Kızlar Cemiyeti, Alman Musevi Cemiyeti, Alyans Fransız Cemiyeti, Avusturya-Macaristan Hayır Cemiyeti ve Mason Cemiyeti gibi kuruluşlarca gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Hükümeti balo tertibi için yapılan müracaatların büyük bir kısmına ruhsat vermiştir. Ruhsat verilmesinin en önemli şartı mektebin ruhsata bağlı olması ve gelirinin giderlerine yetmediğinin ispatı idi. Taşrada ruhsata bağlı olmayan Ermeni mektepleri için patrikhane zaman zaman girişimde bulunmuş, tabiri caizse balo için hükümetten ricacı olmuştur. Bu ricalar hükümet tarafından genellikle kabul edilmiştir.

Rum, Ermeni ve Musevi mektepleri yararına tertip edilen baloların büyük kısmının Rum mektepleri yararına düzenlendiği dikkat çekmektedir. Bu durum Rumların nüfus bakımından diğer diğer azınlık cemaatlerden fazla olmaları ile ilgili olmalıdır. Gayrimüslim mektepler balo tertiplerini bir gelir kapısı olarak kabul etmiş olmalı ki bir aksilik olmadığı takdirde bu baloları her yıl tertip etmeye çalışmışlardır.

Gayrimüslim mektepleri yararına tertip edilen balolarda birkaç istisna dışında hükümet aleyhine söz söylediğine ve taşkınlık çıkarıldığına rastlanmamıştır. Balo tertipleri için müracaat vuku bulduğunda hükümet gerekli incelemeleri yapmadan ruhsat vermiyordu. Bu incelemeler Maarif Nezareti bünyesindeki İane Komisyonu ile Şehremaneti ve Zaptiye Nezareti tarafından değerlendiriliyordu. Balo tertiplerine talebi artırmak için öğrenci el işleri de zaman zaman piyangoya konuyordu.

Mektep baloları ile ilgili dikkat çekici bir diğer husus baloların daha çok İstanbul'daki mektepler yararına yapılmış olması ve taşradaki mektepler yararına düzenlenen baloların İstanbul'da gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu balolar, İstanbul'un Galata, Beyoğlu ve Pera gibi semtlerindeki meşhur otellerde, yazlık ve kışlık tiyatrolarda, belediye bahçelerinde ve şayet mektebin uygun salonu ve bahçesi varsa bu mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Günümüzdeki mezuniyet törenlerinin ve balolarının başlangıcı olan bu etkinlikler bu dönemde sadece gayrimüslim mekteplerinde görülse de II. Meşrutiyet sonrası kurulan bazı dernek ve cemiyetler tarafından balolar tertip edilmiş ve Müslüman öğrencilerin bu etkinliklere zaman zaman iştirak ettikleri olmuştur. 1926 yılında Maarif Vekaletinden bütün vilayet

maarif müdürlerine gönderilen yazıda okullarda ve okul dışında mektep talebelerinin dans salonlarına, umumi balolara gidip dans edemeyeceği, gidenlerin cezalandırılacağı, velileri ihtarname gönderileceği, öğrencilerin hayırlı cemiyet yararına düzenlenen dans salonlarına da götürülemeyeceği, mekteplerde fokstrot, tango ve benzeri dans yapılamayacağı, talebinin bir piyeste temsil için umumi sahnelere çıkamayacağı ifade edilmiştir.¹⁶⁵ Bu yazıdan mektep talebelerinin bir tür müzikli ve danslı eğlence olan balolara gittiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- Babıalı Evrak Odası: BOA.BEO., 359/26916; 364/27232;541/40561.
Dahiliye Mektubi Kalemi: BOA.DH.MKT., 106/37; 1496/59; 1819/69; 2044/48.
Hariciye Nezareti Paris Sefareti: BOA.HR.SFR.04., 323/7.
Hariciye Nezareti Sofya Sefareti: BOA.HR.SFR.04., 323/7.
Hariciye Nezareti Siyasi: BOA.HR.SYS., 1379/71.
Hariciye Nezareti Tahrirat: BOA.HR.TH., 290/98.
Hazine-i Hassa İradeler: BOA.HH.İ., 154/48; 223/29.
İrade Dahiliye: BOA.İ.DH., 1113/87116; 1115/87210; 1268/99698; 1286/99698.
İrade Hususi: BOA.İ.HUS.,109/86.
Maarif Nezareti Mektubi Kalemi: BOA.MF.MKT., 106/37; 154/58; 159/45; 159/91; 159/101; 160/65; 160/92; 202/32; 232/32; 241/11; 242/13; 242/16; 243/22; 244/48; 245/39; 250/13; 250/46; 262/38; 297/88; 300/59; 300/60; 301/11; 304/59; 350/27; 352/42; 386/49; 432/30; 432/59; 433/33; 433/45; 433//45; 434/48; 435/1; 436/52; 451/1; 484/38; 484/39; 486/5; 492/2; 594/6; 595/35; 597/29; 599/33; 602/47; 602/9; 610/53; 622/65; 632/5; 632/35; 660/17; 678/39; 682/12; 749/21; 754/15; 755/7; 768/1; 788/9; 798/22; 854/51; 828/49; 898/37; 898/59; 969/3; 994/67; 1018/72; 1026/58;1040/56; 1191/87; 1775/96; 1809/50.
Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemi: BOA.MF.İBT., 28/98; 412/53; 490/7.
Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye Müdüriyeti: BOA. ML.EEM., 497/63.
Meclis-i Vala: BOA.MV., 82/99.
Yıldız Arzuhal Jurnal: BOA.Y. PRK.AZJ., 2/20.
Yıldız Hususi Maruzat: BOA.Y.A.HUS., 220/43.

¹⁶⁵ BCA, 180-9-0-0/Genel, 111-540-78

Yıldız Mütenevvia Maruzat: BOA.Y.MTV., 7/30; 48/29.
Yıldız Perakende Maarif: BOA. Y.PRK:MF., 1/59.
Yıldız Sadaret: BOA.Y.PRK.A., 3/65.
Zabtiye: BOA.ZB.81/80.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 180-9-0-0/Genel, 111-540-78.

Gazeteler

Tanin, 20 Ağustos 1324, No. 33; 24 Ağustos 1324, No: 37; Tanin, 16 Ağustos 1324, No: 29.
Servet-i Fünun : 12 Şubat 1313, No: 363; 11 Şubat 1314, No. 415, 5 Şubat 1315, No: 362.
İkdam: 15 Şubat 1314; 25 Kanun-ı Sani 1317; 15 Şevval 1319.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ak, İlyas- Ötunç H. Baha, “Osmanlı Devleti’nde Balo ve Sefaret Baloları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXXVIII/1, 2023, s. 1-31.
Aksu, Ayşe, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık ve Yabancı Okulları”, *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, Ed. Mustafa Gündüz, 4. Baskı, İstanbul, 2020, s. 195-228.
Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008*, 12. Baskı, Pegem Akademi, 2008.
Ayverdi, İlhan, *Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2011.
Baykara, Tuncer, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve XIX. Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.
Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.
Çitçi, Selahattin, *Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller (1881-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
Düstur, II. Tertip, C. 1, Matbaa-i Osmaniye Dersaadet, 1329, s. 728-729.
Eksertoğlu, Haris, *Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemaati: Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi 1861-1912*, Çev. Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
Emiroğlu, Kudret, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Dost Kitapevi, Ankara, 2001.
Fortna, Benjamin C., *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*, Çev. Pelin Sıral, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
Gülsoy, Ufuk-Ochsendwald, William, “Hicaz Demiryolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul, 1998, s. 441-445.
Gümüşsoy, Emine, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Gayrimüslim Mektepleri Yaranına Düzenlenen Piyangolar”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1, 2021, s. 178-204.
Harmandar, Sevde, “19. Yüzyılda İstanbul’da Değişen Eğlence Anlayışı ve Yeni Eğlence Mekanları”, *Etüt Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 114-137.

- Haydaroğlu, İlknur, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Okullarda Denetim ve Cumhuriyet Dönemine Yansımaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, C. 25, S. 39, s. 149-160.
- Hayta, Necdet, *Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- “Hilal-i Ahmer Balosu”, *Sebilürreşad*, Yıl 28 Ağustos 1340, C. 24, Aded 616, s. 250-252.
- Işın, Ekrem, “19. YY’da Modernleşme ve Gündelik Hayat”, *Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 538-564.
- İnce, Yunus, “II. Mahmud Devri Reformlarının Tebaa Tarafından Algılanışı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI/2, 2017, s. 427-457.
- Kırmacı, Kader, *İkdam Gazetesine Göre Galata’da Asayiş Sorunları (1894-1900)*, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002
- Koçu R. Ekrem-Akbay M. Ali, “Boloz”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1960, s. 2065-2066.
- Koçu R. Ekrem-Akbay M. Ali, “Balo”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul, 1960, s. 2060-2061.
- Küçük, Cevdet, “Abdülmecid”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1988, s. 259-263.
- Macitoğlu, Kenan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Eğitimi Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, S. 12, 2008, s. 181-205.
- Mahmud Cevat İbnü’ş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilat ve İcraâtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Târihi*, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, 2001.
- Melek, Z, “İngiliz Elçisinin Verdiği Balo”, *Resimli Tarih Mecmuası*, S. 29, 1952, s. 1467-1469.
- Özbilgen, Erol, *Bütün Yönleri ile Osmanlı Âdâb-ı Osmanîye*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Özcan, Tuğrul, *Osmanlı Gayrimüslim Cemaat ve Yabancı Okulları*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.
- Özer, İlbeyi, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyal Yaşam”, *Türkler*, C. 14, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 153-161.
- Somel, S. Akşin, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- “Türk Ocağı Balolardan, Konserlerden ne Hayır Bekliyor?”, *Sebilürreşad*, 24 Temmuz 1340, C. 24, Sayı 609, s. 170-171.
- Unat, F. Reşit, *Osmanlı Seyirleri ve Sefaretnameleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- Uyanık, Ercan “Tanzimat Döneminde Modern Eğitimin Yaygınlaştırılması Yolunda Pratik Bir Çözüm: Yarı(m) Rüştîyeler”, *Tarih Dergisi*, S. 49, 2009/1, 2010, s. 99, s. 91-111.
- Yaşar, F. Tunç, *Alafranga Halleri Geç Osmanlı’da Âdâb-ı Muâşeret*, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.
- Vak’anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, Yeni Yazıya Aktaran: Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Extended Summary

In the Ottoman Empire, until the Reform Edict (Islahat Fermanı), non-Muslims were required to obtain administrative permission from the government for the construction of new churches and schools, and for the renovation of existing ones. After the reforms, they became more free to build schools, hospitals, and churches. Non-Muslim schools were built and supported by benevolent individuals, the public, foundations, or churches. A certain fee was also charged for enrolment in these schools. Despite all these revenues, the schools' income was sometimes insufficient to cover their expenses. In such situations, from the last quarter of the 19th century onwards, lotteries and balls were organized to cover school deficits and create income sources for the schools. From the 1880s to the Second Constitutional Era, certain procedures had to be followed for the organization of balls held for the benefit of non-Muslim schools. This study, based on information obtained from the Ottoman Archives, addresses the procedures that school administrators, trustees, and government officials must follow regarding the organization of balls held for the benefit of non-Muslim schools.

Although school balls can be traced back to the last quarter of the 19th century, earlier events were organized in embassies, military clubs, casinos, factories, and local establishments for the poor, immigrants, refugees, orphans, poor women, and those affected by floods and fires. Archival documents indicate that school balls continued until the Second Constitutional Era. Records in the archives show that only one ball was held at the Dardanelle High School for the benefit of Muslim boys' and girls' primary schools. The absence of other records suggests that these balls were more commonly held for non-Muslim schools.

Most of the ball arrangements were for the benefit of schools. Balls outside of school events were organized by institutions such as the Beyoğlu Greek Women's Society, the Italian Poor People's Society, the Jewish Brotherhood Society, the Armenian Poor Girls' Society, the German Jewish Society, the Alliance French Society, the Austro-Hungarian Charitable Society, and the Masonic Society.

The Ottoman government granted licenses for most of the applications for organizing balls. The most important condition for granting a license was that the school be licensed and prove that its income was insufficient to cover its expenses. For Armenian schools in the provinces that were not licensed, the patriarchate occasionally intervened, so to speak, requesting permission from the government for balls. These requests were generally accepted by the government.

It is noteworthy that the majority of balls organized for the benefit of Greek, Armenian, and Jewish schools were held for the benefit of Greek schools. This is likely related to the fact that the Greek population was larger than that of other minority communities. Non-Muslim schools must have considered these ball organizations as a source of income, and unless something went wrong, they tried to organize them every year.

With a few exceptions, no instances of anti-government rhetoric or disturbances were recorded at balls organized for the benefit of non-Muslim schools. When applications for ball permits were received, the government would not grant them without conducting the necessary investigations. These investigations were carried out by the Aid Commission within the Ministry of Education, along with the Municipality and the Police Department. To increase participation in the balls, student handicrafts were sometimes included in a lottery.

Another noteworthy aspect of school balls is that they were mostly held for the benefit of schools in Istanbul, and balls organized for schools in the provinces were held in Istanbul. These balls took place in famous hotels in Istanbul's districts such as Galata, Beyoğlu, and Pera, in summer and winter theatres, in municipal gardens, and, if the school had a suitable hall or garden, in these venues as well. Although these events, which were the precursors to today's graduation ceremonies and balls, were only seen in non-Muslim schools during this period, some associations and societies established after the Second Constitutional Era organized balls, and Muslim students occasionally participated in these events.

In a letter sent from the Ministry of Education to all provincial education directors in 1926, it was stated that school students would not be allowed to go to dance halls or public balls to dance, either inside or outside of school; those who did would be punished, and their parents would receive warnings. It was also stated that students could not be taken to dance halls organized for the benefit of charitable societies, that foxtrot, tango, and similar dances could not be performed in schools, and that students could not appear on public stages for a play or performance. This text indicates that school students attended balls, a type of entertainment involving music and dance.